

Innehåll

Förord	7
Sammanfattning	9
1 Inledning.....	17
2 Misshandel av barn – en kortfattad historisk bakgrund ...	21
3 Tidiga svenska utredningar om barnmisshandel i Sverige	25
3.1 Socialstyrelsens undersökning av sjukhusvårdade barnmisshandelsfall i Sverige under 10-årsperioden 1957–1966.	25
3.2 Utredningen "Barn som far illa" 1974.....	26
4 Dödsfall till följd av barnmisshandel.....	29
4.1 Sammanfattning.....	32
5 Polisanmäld misstänkt barnmisshandel mellan 1980 och 1999.	33
6 Föräldrars bruk av kroppslig bestraffning i uppfostran från 1950-talet till år 2000.....	41
6.1 Solna-studien	41
6.2 SUSAS-studien 1980.....	42

6.3	Kommitténs egen studie av föräldrars uppfostringsvanor varen 2000	43
6.4	Skolelevs och unga vuxnas erfarenhet av aga under 1990-talet.....	46
6.4.1	Kommitténs enkät till mellanstadieelever varen år 2000	46
6.4.2	Kommitténs enkät till 20-åringar varen år 2000	48
6.5	Sammanfattning.....	53
7	Attityder till kroppslig bestraffning av barn	55
7.1	Föräldrars inställning.....	55
7.2	Skolbarns attityder.....	56
7.3	Unga vuxnas attityder till kroppslig bestraffning.....	57
7.4	Sammanfattning.....	58
8	Mobbning.....	61
8.1	Sammanfattning.....	66
9	Vem har känt till övergreppen och vilka har agerat till hjälp och skydd?.....	69
9.1	Hälso- och sjukvårdens och barnomsorgens anmälningsbenägenhet.	71
9.2	Sammanfattning.....	75
10	Våld mot barn sett från olika bakgrundsperspektiv.....	77
10.1	Könspektivet.....	77
10.2	Utlandsfödda barn.....	80
10.3	Barn och ungdomar med långvarig sjukdom eller funktionshinder.	81
10.4	Familjens ekonomi och sociala förhållanden	85
10.5	Det sociala arvet.....	89

10.6 Sammanfattning.....	89
11 Barnmisshandelns konsekvenser	91
Referenser.....	95

Förord

Kommittén mot barnmisshandel är en parlamentarisk utredning med uppgift att utreda frågan om barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor. I direktiven står bl.a. att utredningen ska beskriva utvecklingen av barnmisshandel och söka förklaringar till denna. Vi ska helt enkelt undersöka om barnmisshandeln ökat. En anledning till kommitténs tillkomst var nämligen bl.a. den alarmrande ökningen av antalet polisanmälda fall av misshandel mot barn under 15 år, som mer än fyrdubblats sedan början av 1980-talet.

Vårt uppdrag är också att sammanställa och redovisa kunskapsläget när det gäller möjligheterna att känna igen orsaksmönster, såväl inom den enskilda familjen som i samhället.

Det är därför glädjande att i och med denna rapport kunna konstatera att kroppslig bestraffning som uppfostringsmetod har minskat kraftigt. Det tycks inte bara vara antalet barn som bestraffats kroppsligt som blivit färre. De barn som agas tycks också råka ut för kroppslig bestraffning mindre ofta nu än tidigare. Fortfarande anger dock 4 procent av mellanstadieelever och 7 procent av 20-åringar att de någon gång under uppväxttiden utsatts för svårare kroppslig bestraffning utförd med tillhyggen.

Även attityderna till kroppslig bestraffning av barn har förändrats kraftigt. Det har skett en kraftig och kontinuerlig nedgång vad gäller positiva attityder till aga och denna nedgång har varit lika kraftig under hela tidsperioden sedan 1979, då vårt svenska förbud mot kroppslig bestraffning infördes.

I rapporten redovisas tre studier som genomförts på kommitténs uppdrag och ett antal andra studier som utförts i Sverige under de sista 30 åren.

I viss utsträckning diskuteras även sociala och familjära bakgrundsfaktorerens betydelse för uppkomst av misshandel och slutligen hälso- och sjukvårdens, skolans och barnomsorgens möjlig-

heter att upptäcka och anmäla de skador man konstaterat eller misstänkt bero på misshandel av barn.

Rapportens författare är docenten och barnläkaren Staffan Janson, Karlstads universitet.

Stockholm i januari 2001

Ewa Hedkvist Petersen
ordförande i Kommittén mot barnmisshandel

Sammanfattning

Vid regeringssammanträde den 10 december 1998 beslöts att tillkalla en parlamentarisk kommitté med uppdrag att utreda frågan om barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor (Dir. 1998:105). *Kommittén mot barnmisshandel* tilldelades flera uppdrag, såsom att se över formerna för förebyggande arbete och samverkan mellan olika myndigheter. En viktig anledning bakom kommitténs tillkomst var också den alarmerande ökningen av antalet polisanmälda fall av misshandel mot barn under 15 år, som mer än fyrdubblats sedan början av 1980-talet. I direktiven ingick därför också att:

- Beskriva utvecklingen av barnmisshandeln och söka förklaringar till denna.
- Sammanställa och redovisa kunskapsläget när det gäller möjligheterna att känna igen orsaksmönster, såväl inom den enskilda familjen som i samhället, som kan ligga bakom barnmisshandel.
- Beskriva och analysera hälso- och sjukvårdens roll i arbetet med barn som misshandlas och föreslå lämpliga åtgärder för att förbättra detta arbete i syfte att höja kvaliteten i stöd och behandling, som erbjuds barnen och deras familjer.
- Redovisa de behov av kunskaper och stöd som personal inom förskoleverksamhet, skola och skolbarnsomsorg har i syfte att förbättra deras arbete med barn som utsatts för eller misstänks vara utsatta för misshandel.
- Överväga och föreslå olika insatser för att förbättra socialtjänstens arbete med barn som utsatts för misshandel och med deras familjer.

Det kunskapsunderlag som redovisas i denna rapport tar sig an dessa frågor, speciellt frågan som berör barnmisshandelns utveckling i Sverige och då med särskilt tonvikt på vad som hänt under de

senaste årtiondena. I viss utsträckning diskuteras även sociala och familjära bakgrundsfaktorerens betydelse för uppkomst av misshandel och slutligen sjukvårdens, skolans och barnomsorgens möjligheter att upptäcka och anmäla de skador man konstaterat eller misstänkt bero på misshandel av barn.

Trots att barnmisshandel i Sverige varit föremål för en aktiv diskussion sedan 1950-talet har mycket få studier gjorts, som med någon större säkerhet har kunnat bedöma förekomsten och utbredning av misshandeln. I samband med anti-agalagens tillkomst gjordes år 1980 en nationellt övergripande intervjustudie av föräldrars uppfostringsvanor och åren 1994/1995 genomförde Socialdepartementet två enkäter om allmänhetens respektive högstadielärares inställning, kunskaper och erfarenheter av barnaga. Dessa studier, samt uppgifter som representerar mer lokal kunskap har fungerat som jämförelsematerial till de aktuella studier som kommittén utfört.

Kommitténs studier

De studier *Kommittén mot barnmisshandel* utfört våren år 2000 är:

- Intervjuer med föräldrar till 1 609 barn (av 2 000 utvalda) i hela landet rörande deras bruk av aga (kroppslig bestraffning) som uppfostringsmetod.
- Klassrumsenkät besvarad av 1 764 mellanstadielärover (av 2 250 tilltänkta) i hela landet om deras erfarenheter och attityder till aga och mobbning.
- Postenkät besvarad av 1 576 (av 2 000 tillfrågade) svenska 20-åringar om deras erfarenheter av och attityder till aga, samt erfarenheter av mobbning och sexuella övergrepp.

Den sammanlagda bilden av kommitténs tre studier och ett antal andra studier som utförts i Sverige under de sista 30 åren redovisas i korthet nedan.

Den ökade frekvensen av polisanmälningar rörande barnmisshandel beror på en ökad vaksamhet.

Av naturliga skäl är utbredningen av familjevåld mot förskolebarn svår att bedöma, då yngre barn i mycket liten utsträckning själva

avslöjar våld eller andra svårigheter inom familjen. Av den anledningen har Brottsförebyggande Rådet (BRÅ) specialanalyserat polisanmälningarna om misshandel mot barn i åldern 0–6 år under 1990-talet. BRÅ:s sammanfattande analys är, att den faktiska fysiska misshandeln av förskolebarn i Sverige inte ökat under 1990-talet, utan att det rört sig om en ökad anmälningsbenägenhet. För detta talade att:

- Antalet svåra skador minskat i proportion till antalet lindriga skador och anmälningar utan påvisbar skada, samt att den lilla ökning i absoluta tal som fanns av svåra skador utgjordes av en enda skadetyper, bitmärken, vilka inte alls anmäldes 1990 eller tidigare. Om den faktiska barnmisshandeln ökat avsevärt, borde detta också avspeglats i en ökning av den grova misshandeln.
- Det bedömdes som mycket osannolikt att en ökning av den faktiska fysiska barnmisshandeln skulle vara mest påtaglig bland socialt väletablerade grupper, särskilt i en tid där ekonomiska problem särskilt drabbat de sedan tidigare svaga. Att nya grupper av befolkningen anmäls har uppfattats som ett tecken på ökad anmälningsbenägenhet.

Kroppslig bestraffning som uppfostringsmetod har minskat kraftigt.

När det gäller kroppslig bestraffning av barn talar tillgängliga data för att det under 1960-talet hörde till vardagen att förskolebarnen blev agade av sina föräldrar. Under 1970-talet tycks kroppslig bestraffning ha minskat till att gälla knappt hälften av barnen. Under 1980-talet hade antalet barn som någonsin agats sjunkit ytterligare till omkring en tredjedel och under 1990-talet hade det gått ned till att gälla ungefär en femtedel av barnen. Det tycks inte bara vara antalet agade barn som blivit färre. De barn som agas tycks också råka ut för kroppslig bestraffning mindre ofta nu än tidigare. Fortfarande anger dock 4 procent av mellanstadieelever och 7 procent av yngre vuxna att de någon gång under uppväxttiden utsatts för svårare kroppslig bestraffning utförd med tillhyggen.

Jämförande uppgifter i föräldrantervjuer åren 1980 och 2000 talar för att bruket av kroppslig bestraffning sjunkit väsentligt, speciellt vad gäller att slå barnen med knytnävar eller något föremål

eller ge barnen ett s.k. "kok stryk". Resultaten är i överensstämmelse med svaren från kommitténs båda andra studier till mellanstadieelever och 20-åringar. Det betyder att kraftfulla kroppsliga bestraffningar som potentiellt kan skada barnen svårt också har minskat påtagligt.

När det däremot gäller mycket allvarliga och ovanliga bestraffningsformer som att hota eller använda knivar och skjutvapen är det osäkert om det skett någon verklig minskning. En anledning till detta kan vara att svårartad misshandel ofta är en del i ett starkt avvikande beteende hos en vuxen person till följd av psykisk sjukdom eller karaktärsstörning – personlighetsdrag som sannolikt påverkas lite av generella attitydförändringar i samhället.

Jämförelser med data från andra länder, även nordiska, talar för att kroppslig bestraffning i Sverige är lägre, oftast betydligt lägre. Detta tycks framför allt gälla lättare och medelsvåra former av kroppslig bestraffning medan allvarigare former som slag med tillhyggen kanske fortfarande är lika vanliga som i övriga nordiska länder.

Ett underskattat och sällan belyst problem är konsekvenserna av att barn bevittnar våld i sina hem, ofta utan att själva bli misshandlade samtidigt. Kommitténs studier indikerar att ungefär 10 procent av alla barn upplevt våld i hemmet åtminstone någon gång och att ungefär 5 procent upplever det ofta.

Barnamord i Sverige till följd av misshandel är sannolikt få.

Kunskaperna är bristfälliga om barnamord och bestående skador efter fysisk misshandel av barn i Sverige. Tillgänglig statistik talar för att färre än 10 barn yngre än 15 år dödas per år. Barnamorden har sannolikt minskat de sista tjugo åren, men statistiken är osäker. Räknat per 100 000 barn är barnamord ungefär lika vanligt som i Norge, men betydligt ovanligare än i USA och England. Den vanligaste orsaken till att barn mördas är i samband med att föräldrar begår utvidgade självmord, medan mord i samband med barnmisshandel är sällsynta.

Attityderna till kroppslig bestraffning av barn har förändrats kraftigt.

Procentandelen svenska vuxna som var positivt inställda till kroppslig bestraffning av barn var 53 procent år 1965 och 11 procent år 1994. Det har skett en kraftig och kontinuerlig nedgång vad gäller positiva attityder till aga och denna nedgång har varit lika kraftig under hela tidsperioden.

Skolbarns attityder gentemot kroppssaga har blivit betydligt mer negativa under 1990-talet. Andelen elever som kan acceptera ett slag från föräldrarna har minskat från hälften till en femtedel under perioden 1995–2000. Anledningen till denna kraftiga attitydförändring under senare delen av 1990-talet kan vi med säkerhet inte veta något om. Det är dock klart att barn idag är betydligt mer medvetna om sina rättigheter än tidigare, bl.a. genom den undervisning man fått i skolor och av frivilligrörelser om FN:s konvention om barnets rättigheter.

Viktiga bakgrundsfaktorer.

Bland bakgrundsfaktorerna framstår en svag familjeekonomi som den faktor, vilken har starkast samband med barnmisshandel, sexuella övergrepp och mobbning. Ju sämre familjeekonomi desto större är barnens utsatthet. Samtidigt måste påpekas, att de flesta familjer med små resurser klarar av att uppfostra sina barn utan våld.

Utlandsfödda barn agas mer än svenskfödda, särskilt under förskoleåren.

Utlandsfödda flickor är något mer utsatta än svenska för sexuella övergrepp, men skillnaden försvinner när man tar hänsyn till familjernas ekonomiska förhållanden.

Könsskillnaderna är inte så stora när det gäller kroppslig bestraffning, fränsett att flickor anger att de blivit oftare utsatta för våld i hemmet under förskoleåren än pojkar. De anger också att de bevittnat våld oftare mellan vuxna i hemmen och detta gäller särskilt flickor födda utomlands.

Utlandsfödda flickor anger att de mobbas oftare än övriga barn under grundskoleåren.

Flickor utsätts i betydligt högre grad än pojkar för ofrivilliga sexuella närmanden och övergrepp.

Barn med långvarig sjukdom eller funktionshinder, särskilt pojkar, mobbas i högre grad än andra elever. Det finns inte en enda långvarig sjukdom som barnen angett, där det inte samtidigt funnits en överrisk för mobbning. Särskilt utsatta tycks barn vara som vet att de har diagnosen DAMP, de som har psykiska problem, mag-tarmproblem och de som är överviktiga.

Våld mellan barn och ungdomar i skolan och på fritiden.

Till skillnad från kroppslig bestraffning av barn i hemmen har mobbning inom skolan och på fritiden inte haft någon tendens att sjunka under de sista tjugo åren. Tillgängliga undersökningar inklusive kommitténs egna talar dock inte för att mobbning heller ökat, men problemet är stort och allvarligt för barnen.

- Omkring en femtedel av alla elever anger att de är rädda för en eller flera elever i skolan.
- Mellan två och tre procent av alla elever utsätts för mobbning varje vecka.
- Det är ovanligt att barn som aldrig mobbats själva deltar i mobbning.
- Det är *vanligt* att barn som själva mobbats deltar i mobbning av andra.
- Barn som kommer från hem med svag ekonomi mobbas oftare.
- Barn som upplevt våld inom familjen är också mer utsatta för mobbning i skolan.
- Barn med långvarig sjukdom eller funktionshinder mobbas oftare.
- Flickor upplever att de mobbas oftare än pojkar.

Upptäckt och anmälan

Fortfarande avslöjas och anmäls alltför få fall av barnmisshandel. Barn och ungdomar avslöjar själva sällan de missförhållanden de lever i.

- En tredjedel av de barn som utsätts för fysiska övergrepp före tonåren har inte haft någon vuxen person som de litar på och kunnat tala med.

- Drygt hälften av de barn som utsatts för sexuella övergrepp före tonåren har inte haft någon vuxen person som de litar på och kunnat tala med.
- Endast en elev av tio har på eget initiativ anförtrott en lärare, idrottsledare, skolsköterska eller liknande om de blivit utsatta för övergrepp.
- För varje fysiskt övergrepp som blivit känt av hälso- och sjukvården har det funnits minst ytterligare två fall som förblivit okända.
- För varje sexuellt övergrepp som blivit känt för hälso- och sjukvården har det funnits minst fyra ytterligare övergrepp som förblivit okända.

Alla tillgängliga studier från senare tid talar för att både barnomsorgen och hälso- och sjukvården uppvisat stora svårigheter att anmäla misstänkta fall av barnmisshandel och sexuella övergrepp till socialtjänsten. Personal inom barnomsorg och hälso- och sjukvård har i många fall tagit på sig bedömningar som legat inom socialtjänstens område och därigenom avstått från att använda anmälningsplikten enligt § 71 i socialtjänstlagen.

1 Inledning

Vid regeringsammansammanträde den 10 december 1998 beslöts att tillkalla en parlamentarisk kommitté med uppdrag att utreda frågan om barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor (Dir. 1998:105). Kommittén mot barnmisshandel tilldelades flera uppdrag, såsom att se över formerna för förebyggande arbete och samverkan mellan olika myndigheter. En viktig anledning bakom kommitténs tillkomst var också den alarmerande ökningen av antalet anmälda fall av misshandel mot barn under 15 år, som mer än fyrdubblats sedan början av 1980-talet. I direktiven ingick därför också att:

- A. Beskriva utvecklingen av barnmisshandeln och söka förklaringar till denna.
- B. Sammanställa och redovisa kunskapsläget när det gäller möjligheterna att känna igen orsaksmönster, såväl inom den enskilda familjen som i samhället, som kan ligga bakom barnmisshandel.
- C. Beskriva och analysera hälso- och sjukvårdens roll i arbetet med barn som misshandlas och föreslå lämpliga åtgärder för att förbättra detta arbete i syfte att höja kvaliteten i stöd och behandling, som erbjuds barnen och deras familjer.
- D. Redovisa de behov av kunskaper och stöd som personal inom förskoleverksamhet, skola och skolbarnsomsorg har i syfte att förbättra deras arbete med barn som utsatts för eller misstänks vara utsatta för misshandel.
- E. Överväga och föreslå olika insatser för att förbättra socialtjänstens arbete med barn som utsatts för misshandel och med deras familjer.

Det kunskapsunderlag som redovisas i denna rapport tar sig framför allt an punkt A, som berör barnmisshandeln utveckling i Sverige, med särskilt tonvikt på vad som hänt under de senaste årtion-

dena. I viss utsträckning diskuteras även punkt B, särskilt vad gäller sociala och familjära bakgrundsfaktorers betydelse för uppkomst av misshandel. Även punkt C hälso- och sjukvårdens roll diskuteras, speciellt vad gäller hälso- och sjukvårdspersonalens möjligheter att upptäcka men också att anmäla de skador de konstaterat eller misstänkt bero på misshandel av barn. Samma diskussion förs vad gäller skola och barnomsorg.

Det ingick inte i uppdraget att studera sexuella övergrepp mot barn, men i en av studierna som beskrivs nedan, 20-åringsenkäten har dessa frågor aktualiserats. Den främsta anledningen har varit att värdera förekomsten av sexuella övergrepp i relation till de fysiska och att studera eventuella samband dem emellan. Samma sak gäller mobbning i skola och på fritid, då detta – dels är en ofta förekommande våldssituation mellan barn, dels har samband påvisats mellan våld i hemmet och våld utanför(1).

Trots att barnmisshandel i Sverige varit föremål för en aktiv diskussion sedan 1950-talet har mycket få studier gjorts, som med någon större säkerhet har kunnat bedöma förekomsten av misshandel mot barn i landet. I samband med anti-agalagens tillkomst gjordes år 1980 en nationellt övergripande intervjustudie av föräldrars uppfostringsvanor, den s.k. SUSA-studien (2) som beskrivs mer utförligt längre fram i rapporten. Åren 1994 och 1995 genomförde Statistiska Central Byrån, SCB, på uppdrag av Socialdepartementet två enkäter om allmänhetens respektive högstadieelevers inställning, kunskaper och erfarenheter av barnaga (3). Dessa studier, samt uppgifter som representerar mer lokal kunskap har fungerat som jämförelsematerial till de studier som *Kommittén mot barnmisshandel* utfört under våren år 2000 under ledning av docenten och barnläkaren Staffan Janson, Karlstad (som även sammanställt denna rapport) och i samarbete med SCB. Arbetet har också skett i nära samråd med kommitténs huvudsekreterare Bodil Långberg samt kommitténs experter professor Claes Sundelin och docent Dagmar Lagerberg från Barnhälsovården vid Akademiska Sjukhuset i Uppsala.

De aktuella studierna har gjorts med avsikten att försöka bedöma:

- Svenska föräldrars attityder till och bruk av kroppsligt våld i uppfostran av barn.
- Svenska skolelevers attityder till och erfarenheter av aga och mobbning.

- Unga svenskars erfarenheter av kroppslig bestraffning, mobbing och sexuella övergrepp under uppväxttiden.

Då studien av föräldrars uppfostringsvanor var en bantad, men i övrigt kopierad version av SUSAS-studien från 1980, har den även gett möjligheter till jämförelser över tid. Samma gäller studien av elevernas erfarenheter, där flera frågor varit identiska med frågorna i SCB:s studie 1995 och där andra frågor varit lika med frågor som ställts i Nordiska Hälsovårdshögskolan samnordiska studie om barns hälsa 1996 (4).

Det finns veterligen inte någon tidigare nationellt övergripande studie av unga svenskars erfarenheter av misshandel. Den studie som utförts bland 20-åringar under våren år 2000 byggdes upp efter ett mönster från studier utförda av Centre for Studies of Children at Risk vid McMasters universitetet i Ontario i Canada (5). Detta har gjort att vi dels har kunnat använda väl prövade frågeställningar, dels haft möjligheter att göra vissa jämförelser med ett land, som kulturellt och geografiskt inte är helt olik vårt eget.

Under arbetets gång har det från Umeå Universitet presenterats en nationellt övergripande studie av gymnasieelevers erfarenheter av våld (1) och från Stockholms Universitet en mindre studie av studenters erfarenheter av kroppslig bestraffning (6), som på ett värdefullt sätt kompletterat bilden.

2 Misshandel av barn – en kortfattad historisk bakgrund

Barn har med största sannolikhet agats och misshandlats i alla tider både i hemmen, som tjänstefolk och i skolorna. Hur förhållandena varit i hemmen är inte så väl känt. Däremot vet vi genom skolstadgor och andra uppgifter att det var vanligt med prygel i de sumeriska skolorna (ungefär vid nuvarande Irak) för 4000 år sedan och att aga ansågs som ett värdefullt disciplinärt och pedagogiskt hjälpmedel under romarriket (7). På många håll i världen är kroppslig bestraffning i skolorna fortfarande vanligt. I en aktuell utredning från Egypten rapporterade man att 80 procent av pojkarna och 60 procent av flickorna på högstadiet i Alexandria bestraffats med örffilar sparkar och rapp av sina lärare. Flera svåra skador med inre blödningar och medvetlöshet rapporterades, särskilt bland pojkar (8).

I Sverige har förhållandena i modern tid troligen varit ungefär desamma som i övriga Europa. Den svenska skolordningen av år 1611 innehöll den pedagogiska nyheten att hänsyn skulle tas till elevernas begåvning, då deras prestationer bedömdes och straffen skulle rättas därefter. Under andra hälften av 1800-talet höjdes röster mot skolagan och på 1870-talet kämpade folkskoleinspektörerna mot den hårda skoldisciplinen. På 1880-talet tillkom en bestämmelse om att aga skulle utdelas med "kärleksfullt allvar och med rättelse efter den felandes ålder och egenart". Samma formulering var i bruk i skolstadgan fram till 1957. Kroppslig bestraffning och kränkande behandling av elever förbjöds 1918 i högre folkskolor och kommunala högre skolor och 1928 i de allmänna läroverken. Rätten för lärare att aga elever i de lägre folkskolorna upphävdes inte förrän 1958.

Äldre svensk lagstiftning skyddade konsekvent föräldrarnas, och speciellt faderns, rätt mot barnen. Om föräldrar misshandlade ett barn till döds betraktades detta enligt 1734 års lag som dråp av "våda". De senaste två århundradena har lagarna successivt föränd-

rats. I lagen om barn i äktenskap (1920) stadgades bl.a. att ”om det för barnets uppfostran var nödigt, föräldrarna ägde tukta barnet på sätt som med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter fick anses lämpligt”. Detta ströks ur föräldrabalken 1966 och äga jämställdes med misshandel. Men först år 1979 införde Sverige, som det första landet i världen, en lag som förbjöd äga i hemmen. I föräldrabalken (6 kap. 1 §) infördes då följande tillägg: ”Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.” Lagen var inte avsedd att kriminalisera vårdnadshavare, vilket är anledningen till att den återfinns i föräldrabalken och inte i brottsbalken. År 1982 tillkom ytterligare en lagändring av stor betydelse. Misshandel på enskild plats (hemmet) lades då under allmänt åtal. Tidigare var detta s.k. angivelsebrott, vilket innebar att vårdnadshavare eller offret självt måste polisanmäla misshandeln. Såvida inte misshandeln hade varit grov, hade man inte heller tidigare kunnat vidta åtgärder, om inte offret eller dennes vårdnadshavare givit sitt medgivande. År 1990 ratificerade Sverige FN:s konvention om barnets rättigheter där barnmisshandel tas upp i artikel 19.

Inte förrän vid mitten av 1950-talet började man uppmärksamma att små barn i sina hem inte så sällan utsattes för så svår kroppslig misshandel att den kunde leda till svåra skador, handikapp och död. Den första medicinska beskrivningen av svåra skelett- och skallskador till följd av våld mot småbarn gjordes av barnröntgenologen Caffey i New York 1946. Trots att han starkt misstänkte att kraftigt våld låg bakom, uppgav han ändå att orsaksmekanismen var oklar. Inte förrän 1955 kunde man fastställa att den typ av skador Caffey beskrivit uppkommit till följd av barnmisshandel.

I Sverige publicerades de första rapporterna om svår fysisk barnmisshandel under slutet av 1950-talet från Malmö och Göteborg. Olika myndigheter hade dock svårt att acceptera den på sjukhus ställda ”diagnosen” barnmisshandel. Först i samband med ett barnläkarmöte 1960 med deltagande av personal från socialtjänst och rättsväsende drogs de första riktlinjerna upp för hur misshandelsfall skulle bedömas och vilka lämpliga åtgärder som skulle vidtagas (SR 9:69). Att även grov barnmisshandel kunde fortsätta relativt obemärkt långt in på 1900-talet berodde troligen på att barn betraktades som föräldrarnas egendom och att det därför var upp till dem hur de uppfostrade sina barn. Ansvaret för barnens uppväxtförhållanden ansågs vara en ren familjeangelägenhet.

Det som egentligen satte igång debatten på allvar, var en artikel i läkartidningen hösten 1964 av dr Anders Frisk i Göteborg. Han beskrev ett antal fall av barnmisshandel och uttalade samtidigt den uppfattningen att den ökande registreringen av misshandelsfall berodde på att läkarna nu insåg att många skadefall som tidigare betraktats som oklara var orsakade av yttre våld av någon förälder. Frisks artikel ledde till diskussioner i riksdagen om föräldrars rätt att aga sina barn och om barns rättssäkerhet kontra föräldrarnas. Riksdagen beslöt 1966 att socialstyrelsen (dåvarande medicinalstyrelsen) skulle utreda förekomsten av sjukhusvårdade barnmisshandelsfall. Samma år ändrades (som tidigare nämnts) föräldrabalkens lydelse så att utövande av aga inte längre hade något stöd i lagen utan skulle bedömas enligt reglerna om misshandel i brottsbalken.

3 Tidiga svenska utredningar om barnmisshandel i Sverige

3.1 Socialstyrelsens undersökning av sjukhusvårdade barnmisshandelsfall i Sverige under 10-årsperioden 1957–1966.

År 1966 begärde Socialstyrelsen in handlingar från sjukhus och kliniker i hela Sverige som under åren 1957–1966 omhändertagit misstänkta eller konstaterade barnmisshandelsfall i öppen eller sluten vård (7). Studien kompletterades med uppgifter från statens rättsläkarstationer varvid man fick reda på ett ytterligare antal fall som aldrig varit intagna på sjukhus. Studien begränsades till misshandelsfall, där föräldrarna eller vårdare varit förövare. Sammanlagt rörde det sig om 119 barn. Nästan en tredjedel var spädbarn och två tredjedelar av barnen var under tre år. Dubbelt så många pojkar som flickor hade misshandlats. Drygt hälften av de misshandlade barnen var ensamma barn eller det äldsta i en syskonskara. Under den studerade perioden hade alltfler fall av barnmisshandel konstaterats. Medan det under åren 1957–59 rörde sig om två till fem fall per år var det år 1966 uppe i 35 fall. Misshandel förekom i alla samhällskategorier och i samtliga etniska och religiösa grupper.

Misshandelns följder var svårast för de yngsta barnen. Fall med dödlig utgång var huvudsakligen hos barn under tre år. Av de femton barn som avlidit bedömdes nio barn ha skador av typen "battered child syndrom", d.v.s. flera olika skador och tecken på att ha blivit upprepat misshandlad. Hos sex av barnen var dödsorsaken skullskada, fem hade strypts, två dränkts, en knivhuggits och en dött till följd av svåra skador i bukhålan.

Barn i skolåldern hade i allmänhet agats till följd av förseelser av typen olydighet och trots. Inget av de barn som misshandlats under sådana förhållanden hade fått bestående fysiska men. Däremot hade drygt femtio barn misshandlats i familjer där det förekom social misär, alkoholmissbruk och psykisk sjukdom. Av dessa barn var

40 procent vanvårdade, fyra barn avled till följd av misshandel och ytterligare nio fick bestående kroppsliga men.

Tolv barn misshandlades i samband med akuta förvirringstillstånd, vanligen under alkohol eller drogpåverkan, dock utan något dödsfall. Lika många barn hade misshandlats i samband med att en förälder varit psykotisk, med fyra dödsfall som följd. Särskilt allvarligt uppfattade man en personlighetstyp hos föräldrar som regelbundet hade misshandlat sina barn, men där barnen samtidigt var välskötta, regelbundet hade kontrollerats av barnavården och kom från prydliga hem där signaler på att barnen skulle ha misshandlats inte alls hade uppfattats av utomstående. Alla barn i denna grupp var yngre än tre år och sex av barnen dog till följd av misshandeln.

I utredningens sammanfattning skriver författarna, att det sedan länge varit känt att barn i social misär och i kriminella miljöer varit vanvårdade och misshandlade. Det nya, till en början otroliga och ohyggligt anstötliga, var upptäckten att en grupp skenbart friska föräldrar och vårdare också hade visat sig vara svåra misshandlare.

3.2 Utredningen "Barn som far illa" 1974

Socialstyrelsens utredning angående barnmisshandel som publicerades 1969 möttes med stor uppmärksamhet och dessutom inträffade ett par uppseendeväckande barnmisshandelsfall 1970 och 1971 som väckte starka reaktioner hos allmänheten. Detta ledde bl.a. till bildandet av föreningen Barnens rätt i Samhället (BRIS) år 1971. Samma år uppdrog regeringen till Socialstyrelsen och Allmänna Barnhuset att genomföra en utredning av barnmisshandel och annan skadlig behandling av barn, där man särskilt skulle fästa vikt vid den sociala bakgrunden till barnmisshandeln. Utredningen kom att beröra de ärenden som varit aktuella hos landets barnavårdsnämnder åren 1969–1970 och publicerades år 1974 under namnet "*Barn som far illa. En undersökning om barnmisshandel och skadlig uppväxtmiljö*" (9). Undersökningen byggde på en enkät till landets samtliga barnavårdsnämnder och innehåller ett antal bortfall och andra felkällor, som gjorde att man inte kunde uttala sig om utbredningen av misshandel och vanvård. Däremot fanns andra uppgifter som avspeglar situationen i landet vid slutet av 1960-talet. De geografiska variationerna var betydande och endast en tredjedel av kommunerna rapporterade att de haft ärenden rörande skadlig

behandling av barn aktuella under de två åren. Det fanns en anhopning av ärenden i tätorter. Denna variation avspeglade sannolikt mest myndigheters och privatpersoners olika benägenhet att anmäla. Vid denna tid gjordes få anmälningar av personal inom barnomsorg, barnpsykiatri eller barnvårdscentraler vilka sammanlagt bidrog med bara 6 procent av anmälningarna. Läkare och distriktssköterskor stod för 8 procent. Den i särklass största andelen anmälningar kom från polisen som påträffade barn i utsatta miljöer i samband med lägenhetsbråk och gripandet av brottslingar.

Undersökningen kom att omfatta 777 fall som år 1969–1970 aktualiserats vid barnvårdsnämnderna. En tredjedel av barnen var under tre år och två tredjedelar under sju. Kroppslig misshandel hade i betydligt högre grad drabbat pojkar före puberteten än flickor, medan förhållandena var omvända efter 12 års ålder. Det förelåg en betydande överrepresentation av barn med ensamstående mödrar. Endast i 44 procent av fallen hade båda föräldrarna gemensam vårdnad om barnen. Invandrarbarn var inte överrepresenterade.

Kroppslig misshandel utgjorde 30 procent av fallen medan 70 procent kunde hänföras till skadlig uppväxtmiljö i vid bemärkelse. Av de barn som blivit kroppsligt misshandlade hade endast 17 procent vårdats på sjukhus och endast 26 procent av fallen med fysisk misshandel hade polisanmälts. Åga hade i högre grad utdelats av fäderna. Inget dödsfall hade konstaterats. I 80 procent av alla fallen hade utredningen dock lett till någon form av åtgärd i enlighet med barnvårdslagen och i hälften av fallen hade barnen omhändertagits för samhällsvård.

4 Dödsfall till följd av barnmisshandel.

I äldre tider var mord av missbildade eller sjuka spädbarn vanligt liksom av barn som fötts utanför äktenskapet. Under andra delen av 1900-talet har denna form av spädbarnsmord i stort sett upphört. Numera dödas barn i stor utsträckning i samband med en utvidgad familjetragedi eller där någon av föräldrarna är psykiskt sjuk. Av alla mord i Norden utgör mord på barn en liten del, omkring 1,5 procent, medan det är vanligare i USA, omkring 4 procent. Medan det totala antalet mord ökat i Sverige efter andra världskriget har antalet barnamord minskat (10, 11).

Den oss veterligt enda genomgången av barnamord i Sverige rör barn under 15 års ålder dödade under perioden 1971–1980 (10). Under tioårsperioden hade totalt 96 barn dödats vilket motsvarar en årlig incidens av 0,6 döda per 100 000 barn. En nästan identisk förekomst av barnamord 0–14 år anges från Norge med 0,7 döda per 100 000 barn åren 1950–1979 (11). Detta kan jämföras med uppgifter från USA, där barnamord årligen rapporteras till mellan 1,5 och 3 per 100 000 barn (12). Våldet mot de svenska barnen innebar oftast kvävning, skjutning eller knivmord och riktade sig huvudsakligen mot små barn. Barnamord skedde huvudsakligen inom familjen och den vanligaste anledningen var s.k. utvidgat självmord utfört av fadern (tabell 1).

Tabell 1. Bakgrundsfaktorer till 96 mord av barn 0–14 år i Sverige 1971–1980.

Inom familjen: (totalt 82 fall)	antal
Utvidgat självmord	58
Mord på nyfödd	1
Depression efter förlossning	2
Vanvård	1
Misshandel	5
Övriga barnamord	15
<hr/>	
Utom familjen: (totalt 12 fall)	
Fatalt sexuellt övergrepp	6
Övriga barnamord	6
<hr/>	
Oklart om gärningsman	2

Källa: Somander/Rammer 1993

Barn mördade utanför familjen var således relativt ovanligt, vilket är i överensstämmelse med internationella rapporter. Att antalet barn mördade i samband med utvidgade självmord blir så högt beror delvis på att alla hemmavarande barn dödas i sådana situationer. Fadern, som ofta dödar hela familjen inklusive sig själv, är den vanligaste förövaren.

Övriga barn som mördats inom familjen var oftast i förskoleåldern. I denna grupp var manliga förövare tidigare kända för kriminellt beteende, var ofta alkoholpåverkade och dödade i samband med ett okontrollerat känslomässigt utbrott. Kvinnor som dödade späda barn var samtliga psykiskt sjuka.

Av de fem barn som med säkerhet dödsats till följd av misshandel hade minst tre tidigare varit utsatta för våld. Bland de övriga barnen hade majoriteten dödsats "för att slippa lida av konflikter mellan makarna". Sexuella övergrepp med dödlig utgång drabbade barn mellan 6–14 års ålder. I hälften av fallen utfördes mordet av en för barnet okänd person.

Av 47 förövare som blev psykiatriskt bedömda ansågs endast 10 vara psykiskt sjuka. Nästan hälften av förövarna hade dock tidigare haft kontakt med psykiatrisk vård.

En undersökning av alla barn under fyra år som avlidit på grund av skador eller förgiftningar 1977–1986 har också genomförts av Umeå rättsläkardistrikt (13). Sextio fall redovisades. Antalet

påkörda barn hade minskat under perioden medan misshandel och mord uppvisat en ökning. Tretton barn hade dödligt skadats av en vuxen person. Av barnen var 10 spädbarn och ingen var över 3 år. Tre barn dog i samband med utvidgat självmord, tre barn (eller möjligen fyra) till följd av grav misshandel och övriga barn tycks ha mördats av föräldrar med psykoser och vanföreställningar.

Dråp av barn i åldern 0–14 år under perioden 1981–1990 var enligt BRÅ:s statistik sammanlagt 17 fall och under tiden 1991–1999 sammanlagt 20 stycken. Mellan åren 1976 och 1990 finns inget säkert dödsfall hos barn under 15 år till följd av barnmisshandel. Mellan åren 1990–1996 dog fyra barn till följd av misshandel. Endast i ett fall var en förälder förövare. Internationellt sett är detta mycket låga siffror. Enligt socialstyrelsens statistik från de sista åren på 1990-talet har endast enstaka barn (3–6 per år) under 15 års ålder dött till följd av dråp. Majoriteten av dessa barn var i förskoleåldern. Det går av statistiken inte att avgöra om misshandel föregått dråpet. I en aktuell licentiatavhandling om dödligt våld i Sverige (69) anges att tre barn av fyra som mördats under 1990-talet var under sju år och den enskilt största gruppen var spädbarn. Denna åldersfördelning motsvarar den som beskrevs av Somander och Rammer (10) för barn födda under 1970-talet. I 88 procent var gärningsmannen släkt med barnet och brottsplatsen var vanligtvis hemmiljön. Ju yngre barnet var, ju vanligare var det att gärningsmannen var en kvinna. Det dödliga våldet mot barnen skedde vanligen utan vapen medan strypning och kvävning var vanligt. Alkoholpåverkan påvisades endast i få fall. Däremot förekom ofta, precis som under 1970-talet, självmord eller självmordsförsök hos gärningsmannen. I ungefär hälften av fallen tog gärningsmannen livet av sig i samband med brottet. Som vanlig orsak angavs psykisk sjukdom hos gärningsmannen, ibland i kombination med svartsjuka eller separationsproblem.

Mord eller dråp av barn är således relativt sällsynta i Sverige och majoriteten sker i samband med utvidgade självmord, som sannolikt beror på akuta depressioner med starkt destruktiva inslag hos en förälder, vanligtvis fadern. I USA är mord av barn som redan nämnts betydligt vanligare (12) och en av de fem vanligaste dödsorsakerna till barnadöd. Man har därifrån beskrivit två "toppar", den ena för barn under två år, som i drygt 90 procent dödas av en familjemedlem och den andra för barn över 12 år som vanligtvis dödas i bråk utanför hemmet (14). Biologiska föräldrar står för två tredjedelar av morden på barn i USA (12).

I England är barnmorden vanligast under de tre första åren och minst en tredjedel av fallen har föregåtts av fysisk eller sexuell misshandel. Hos spädbarn har det ofta förelegat en bild av s.k. "shaken baby syndrom", där man skadat barnet på ett sådant sätt att det uppstår blödningar i hjärnan (15). I England föreligger det en mycket uttalad social klassgradient, där risken för barnamord ökar ju mer ekonomiskt och socialt utsatt familjen är. I socialgrupp 5 är barnamord 15–20 gånger högre än i socialgrupp 1 (16). I en undersökning av 48 mödrar i Finland som dödat eller gjort allvarliga försök att döda sina barn hade man dokumenterat tidigare barnmisshandel i två tredjedelar av fallen (17).

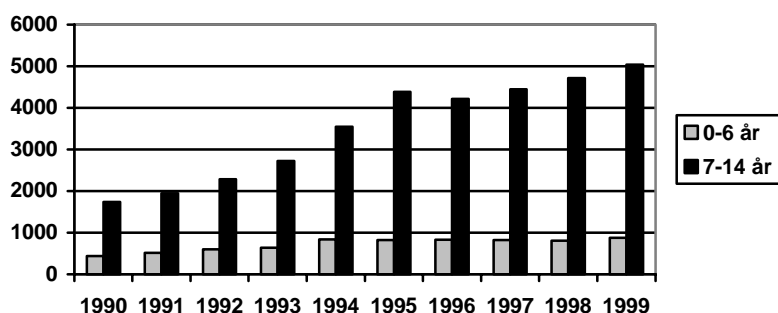
4.1 Sammanfattning

- Kunskaperna är bristfälliga om barnamord och bestående skador efter fysisk misshandel av barn i Sverige.
- Tillgänglig statistik talar för att färre än 10 barn under 15 år dödas per år. Barnmorden har sannolikt minskat de sista tjugo åren, men statistiken är osäker. Räknat per 100 000 barn är barnamord ungefär lika vanligt som i Norge, men betydligt ovanligare än i USA och England.
- Den vanligaste orsaken till att barn mördas är i samband med att föräldrar begär utvidgade självmord.

5 Polisanmäld misstänkt barnmisshandel mellan 1980 och 1999.

Polisanmäld misstänkt misshandel av barn har ökat ända sedan 1980 talets början. För barn i gruppen 0–6 år fördubblades anmälningarna mellan 1981 och 1990 från cirka 200 fall till 400. För åldersgruppen 7–14 år ökade antalet fall från cirka 800 till 1 700, även detta en fördubbling. Under 1990 talet har ökningen skett i ännu högre takt, speciellt i åldersgruppen 7–14 år, vilket kan ses i diagram 1 nedan. Den sammanlagda ökningen från 1981 till 1999 var fyra gånger för förskolebarnen och fem gånger för skolbarnen.

Diagram 1. Polisanmäld misstänkt barnmisshandel i Sverige under 1990-talet

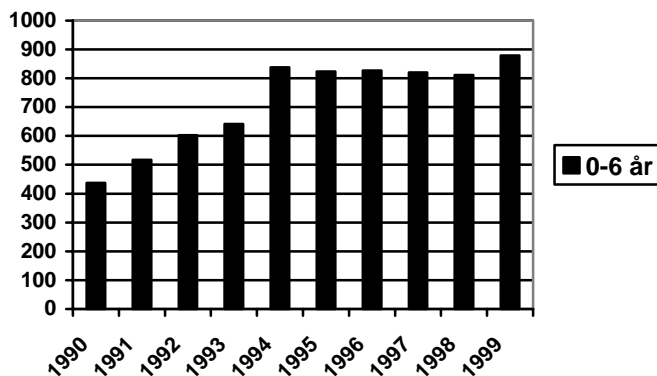
Källa: BRÅ-rapport 2000:15.

Av bilden framgår att anmälningar av misshandel mot barn i skolåldern är betydligt vanligare än mot förskolebarn. Mellan 1990 och 1999 har det skett en ökning från 1 738 till 5 040 anmälningar, vilket är nästintill en tredubbling (+ 190 procent). Den starkaste ökningen sker under 1990-talets första hälft varefter en avplaning sker. För barn i skolåldern vet vi också att våld mellan barn ökat i

anmälningsstatistiken och detta är ett faktum, som bl.a. bekräftas av barnkirurger som arbetar med rättsintyg vid misshandel av barn.

Att ökningen av anmälningarna är stor även för förskolebarnen ses tydligare i nästa diagram (diagram 2).

Diagram 2. Polisanmäld misstänkt barnmisshandel av förskolebarn (enbart) under 1990-talet

Källa: BRÅ-rapport 2000:15.

Av detta diagram framgår tydligare att även den polisanmälda misstänkta misshandeln av förskolebarn ökade kraftigt under 1990-talets första hälft. Ökningen av antalet fall från 437 år 1990 till 838 år 1999 motsvarar nästan en fördubbling (+ 92 procent). Ett detaljstudium av anmälningsorsakerna (tabell 2) visar att misshandel av förskolebarn i majoriteten av fallen har skett av en bekant person inomhus. Detta gäller också för skolbarn som dock oftare än de yngre barn misshandlats av en obekant person utomhus.

Tabell 2. Polisanmäld misshandel av barn. Gärningsman och plats

	1990	1994	1995	1999
Misshandel mot barn 0-6 år	437	838	824	879
Obekant med offret	107	143	170	133
Utomhus	89	95	103	91
Inomhus	18	48	67	42
Bekant med offret	330	695	654	746
Utomhus	82	112	94	124
Inomhus	248	583	560	622
Misshandel mot barn 7-14 år	1 738	3 544	4 381	5 040
Obekant med offret	629	1 070	1 229	1 526
Utomhus	503	848	952	1 147
Inomhus	126	222	277	379
Bekant med offret	1 109	2 474	3 152	3 514
Utomhus	462	964	1 184	1 246
Inomhus	647	1 510	1 968	2 268

Källa: Årsstatistik från BRÅ.

Det kraftigt ökande antalet polisanmälningar under 1990-talet har gett upphov till stor oro för att detta också skulle avspegla en verklig ökning av barnmisshandeln. En sådan ökning skulle i så fall tidsmässigt ha sammanfallit med försämrade arbets- och livsvillkor för de unga barnfamiljerna i den kraftiga konjunktur nedgången vid mitten av 1990-talet (18).

Misshandel av barn är ett brott med stort mörkertal. Kriminalstatistiken säger därför relativt lite om den faktiska utvecklingen av barnmisshandeln. Statistiska Centralbyråns (SCB) brottsofferundersökningar brukar normalt användas för att ge en uppfattning av mörkertalet. Denna möjlighet saknas av naturliga skäl när det gäller misshandel av förskolebarn. Brottsförebyggande Rådet (BRÅ) har därför gjort en särskild kartläggning av den polisanmälda misshandeln av barn i åldrarna 0-6 år (19).

Kartläggningen gäller perioden 1990–1997. Pojkar utgjorde en större andel av det totala antalet offer än flickor. Könsfördelningen med 57 procent pojkar och 43 procent flickor förändrades inte mellan 1990 och 1997. Antalet barn som anmäls ökar med stigande ålder (tabell 3.)

Tabell 3. Offrens åldersfördelning, andelar (procent) åren 1990 och 1997

Offrets ålder	1990	1997
Under 1 år	10	4
1 år	9	6
2 år	16	12
3 år	17	12
4 år	17	18
5 år	12	16
6 år	19	31
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Källa: BRÅ-rapport 2000:15.

Under perioden 1990–1997 avsåg endast 28 procent av anmälningarna barn mellan 0 och 2 år, medan 58 procent avsåg barn mellan 4 och 6 år. Över tid har det skett en relativt kraftig ökning av antalet äldre förskolebarn, vilket bara delvis kan förklaras med de stora barnkullarna i början av 1990-talet. En analys av antalet anmälda brott per 100 000 barn i respektive årskull visar att anmälningarna inte ökat för de allra yngsta barnen under 1 år, men fördubblats för åldersgruppen 1–3 år och tredubblats för 4– till 6- åringarna. Trots att pojkarna totalt dominerade i materialet fanns en anmärkningsvärd könsskillnad under 1 års ålder med en markant dominans av flickor.

Barnens skador har redovisats i enlighet med en kategorisering som gjorts av barnkirurgen Karin Hirsch vid Astrid Lindgrens barnsjukhus i Stockholm (tabell 4).

Tabell 4. BRÅ:s analys av barnmisshandelsanmälningar 1990–1999. Offrens skador, antal och andelar (internt bortfall 36 procent).

Fysiska skador av misshandeln	Antal	Andel (%)
Inga fysiska skador	53	19
Lindriga skador (inklusive märken) ¹	141	51
Allvarliga skador ²	24	9
Mycket allvarliga skador ³	8	3
Skador där allvarlighetsgraden ej gått att avgöra	52	19
Totalt	278	100

Källa: BRÅ-rapport 2000:15.

Det ganska stora interna bortfallet beror på oklar redovisning av de fysiska skadorna. Här ingår troligen mest lindrigare skador, då man erfarenhetsmässigt vet att lindrigare skador redovisas i mindre grad än grövre. Tabellen ger därför sannolikt en överskattning av det relativa antalet svårare skador. Om man antar att den övervägande delen av bortfallet utgörs av anmälningar där inga skador påvisats blir den totala andelen anmälda barn utan fysiska skador ungefär en tredjedel, antalet barn med lindriga skador omkring hälften och ungefär vart sjätte barn med allvarliga eller mycket allvarliga skador.

År 1990 redovisades skador i 62 procent av fallen medan detta sjunkit till 43 procent 1997. År 1990 hade 17 barn allvarliga skador och 1997 var det 26 stycken, vilket skulle kunna tala för att antalet fall av grovt våld ökat något absolut sett. En detaljerad genomgång av de allvarliga eller mycket allvarliga skadorna visade dock att en enda typ av skada stod för hela ökningen, nämligen bitmärken. Denna skadetyper fanns inte alls redovisad 1990. Övriga skadetyper som skelettskador, andra invärtes skador eller brännskador (vanligtvis efter cigaretter) har inte ökat alls under perioden. Bitmärken anmäls oftast av barnomsorgen och BRÅ gör den tolkningen att ökningen av dessa skador helt och hållet beror på en ökad uppmärksamhet och högre benägenhet att anmäla.

För 38 procent av offren är det känt att de blivit utsatta för upprepat våld och i en tredjedel av anmälningarna är det känt att ytter-

¹ Ingen medicinsk åtgärd nödvändig.

² Medicinsk bedömning eller åtgärd behövs. Inga förväntade bestående fysiska men (ex. större sår, brännskador, hjärnskakning, frakturer).

³ Potentiellt livshotande eller med risk för bestående men (t. ex. skallfrakturer, hjärnskador).

ligare minst en person i familjen (syskon, moder eller båda) utsatts för brott. Denna andel har ökat något från 32 procent år 1990 till 37 procent år 1997. Cirka hälften av de misstänkta har tidigare lagförts för brott (ingen skillnad mellan 1990 och 1997) och drygt 20 procent har lagförts mer än fem gånger. Detta tyder på ett inslag av relativt gravt kriminellt belastade personer bland de som blir anmälda för barnmisshandel. Inte mindre än en tredjedel av de lagförda personerna har dessutom tidigare lagförts för misshandel.

Svenskar med invandrarbakgrund var inte överrepresenterade, men däremot invandrare. Invandrare anmäls i högre grad av den andra föräldern än i svenska familjer och av polisen. Däremot anmäldes de i mindre grad av hälso- och sjukvårdspersonal. Inget av fallen med invandrare som gärningsmän hade lett till mycket allvarliga skador. En sannolik förklaring till detta är att aga är vanligare i invandrarfamiljer medan våld till följd av missbruksproblem är ovanligare bland flera invandrargrupper än bland svenskfödda.

Antalet anmälningar från föräldrar har dubblats under perioden. Hälften av de som anmält är en förälder och hänger i hög grad samman med att föräldrarna till de anmälda barnen är skilda (65 procent, vilket kan jämföras med 14 procent som är det genomsnittliga skilsmässotalet hos föräldrar till förskolebarn). Hela övervikten av anmälda pojkar härrör från familjer som lever splittrade, medan könsfördelningen är jämn i familjer där föräldrarna sammanbor.

Det finns ett starkt samband mellan låg utbildningsnivå och låga inkomster hos föräldrarna och högre frekvens av anmäld barnmisshandel. Under 1990-talet har dock det relativa antalet föräldrar med högre utbildningar och bättre inkomster ökat bland de anmälda familjerna. Det har således skett en utjämning i takt med att anmälningsbenägenheten ökat.

Antalet anmälningar från socialtjänst och barnomsorg har fyrdubblats under perioden, medan de som kommer från läkare minskat. BRÅ menar att det inte är rimligt att ökningarna i antalet barnmisshandelsfall i samhället enbart utgörs av fall som blir synliga för vissa anmälningskategorier – föräldrar och barn inom barnomsorg och socialtjänst – medan andra kategorier som brukar anmäla, då främst läkare, inte kommer i kontakt med någon ökning.

BRÅ:s *sammanfattande analys* var, att den faktiska misshandeln av förskolebarn i Sverige inte ökat under 1990-talet, utan att det rört sig om en ökad anmälningsbenägenhet. För detta talade att:

- Antalet svåra skador minskat i proportion till antalet lindriga skador eller anmälningar utan påvisbar skada och att den lilla ökning i absoluta tal som fanns av svåra skador utgjordes av en enda skadetyper, bitmärken, vilka inte alls anmäldes 1990 eller tidigare. Om den faktiska barnmisshandeln ökat avsevärt, borde detta också avspeglats i en ökning av den grova miss-handeln.
- Det är mycket osannolikt att en ökning av den faktiska barnmisshandeln skulle vara mest påtaglig bland socialt väletablerade grupper, särskilt i en tid där ekonomiska problem särskilt drabbat de sedan tidigare svaga. Att nya grupper av befolkningen anmäls är snarare ett tecken på ökad anmälningsbenägenhet.

6 Föräldrars bruk av kroppslig bestraffning i uppfostran från 1950-talet till år 2000.

6.1 Solna-studien

År 1954 startade den s.k. Solna-studien, en longitudinell studie av barn vars hälsa och livsvillkor man därefter kunnat följa genom åren (20, 21). I denna studie fanns även frågor till föräldrarna om deras uppfostringsmetoder. Från detta material har föräldrarnas användning av kroppslig bestraffning analyserats på senare tid (22). Då föräldrarna intervjuades med jämna mellanrum från det att barnen var 6 månader fram till 16 års ålder avspeglar detta agans användning i Sverige under andra halvan av 1950-talet och hela 1960-talet, åtminstone i storstadsmiljö. Mödrarna angav själva att de i 98 procent blivit slagna som barn och fäderna i 88 procent vilket avspeglar barns förhållanden före andra världskriget. Mödrarna angav i 95 procent att de någon gång slagit sina barn, pojkar och flickor ungefär lika. Det fanns inte något barn i hela studien som inte någon gång blivit slagen av någon av föräldrarna. Slag någon gång förekom i 10–15 procent ända upp i 16 årsåldern. Ungefär 30 procent slog barnen dagligen mellan 1 och 2 års ålder medan slag minst en gång i veckan förekom i omkring 60 procent för flickor och 70 procent för pojkar fram till femårsåldern. Därefter minskade det och var i stort sett borta efter 10 års åldern. Fäderna slog barnen i mindre grad, flickor betydligt mindre.

Vad gällde "ett kok stryk" d.v.s. en kraftfull kroppslig bestraffning, så följde det ungefär samma mönster som enstaka slag men förekom mer sällan. Även här bestraffade mödrarna flickorna betydligt oftare än fäderna. Till skillnad från den sjunkande tendensen att slå barnen efter 4–5 årsåldern såg man här en tydlig topp i 9–10 års åldern för både pojkar och flickor, som i dessa åldersgrupper fått ett rejält kok stryk i 30–35 procent åtminstone någon gång om året.

Mellan 6 och 14 års ålder hade 68 procent av flickorna och 71 procent av pojkarna fått minst ett "kok stryk" av modern. Motsvarande siffror för fäder var 68 procent respektive 67 procent.

I familjer där modern slog barnen var det vanligare att även fäderna slog. Om föräldrarna själva fått stryk som barn var det vanligare att de själva slog sina barn. Samma gällde för mer allvarliga former av bestraffning. Att modern själv blivit slagen som barn var av stor betydelse för om hon bestraffade sin dotter, medan en låg tolerans mot störande beteende var mer avgörande för om pojkarna fick stryk.

Den sammanlagda bilden för dessa barn i en förort till Stockholm i slutet av 50-talet och under 60-talet är att det hörde till vardagen för de flesta förskolebarn att då och då bli slagna och att en tredjedel av de yngre skolbarnen kunde räkna med att åtminstone vid enstaka tillfällen få allvarigare fysisk bestraffning (22).

6.2 SUSAS-studien 1980

År 1979 var FN:s barnår. Den 1 juli detta år infördes bestämmelsen som innebar ett generellt förbud mot kroppslig bestraffning och annan nedsättande behandling av barn i Sverige (Föräldrabalken 6 kap. 1 §). I anslutning till detta bedrevs ett projekt under ledning av professorn i pedagogik Åke Edfeldt med kodnamnet SUSAS vilket betyder *Studier av Utgångsläget inför den Svenska Anti-aga lagen* (2). Då tilldelningen av ekonomiska medel till Edfeldts undersökning försenades kom den att göras hösten 1980, ett år efter att anti-agalagen trätt i kraft.

Studiens syfte var att kunna svara på den svenska allmänhetens inställning till kroppsaga. Man beslöt att utföra en intervjustudie med föräldrar efter ett mönster från en redan existerande studie i USA, utförd av Richard Gelles och medarbetare (23). Samtidigt med den svenska studien utfördes en parallellstudie i Holland, vilket kom att möjliggöra jämförelser mellan tre länder.

Den studie som utfördes 1980 var den första nationella svenska studien om barnmisshandel. Då man kände till att de negativa attityderna till aga ökat successivt hos den svenska allmänheten de sista årtiondena, ansåg man det nödvändigt att inhämta uppgifterna genom personliga intervjuer, som försetts med ett väl fungerande anonymitetskydd. Intervjun utfördes av särskilt tränad personal i hemmen och gällde hela tiden ett särskilt angivet barn per familj.

Intervjuaren meddelade familjen i förväg vilket detta barn var, vilket gjorde att familjen kunde förbereda sig. Frågor om uppfostran rörde vad som hänt under det sista året.

Tillvägagångssättet vid intervjun följde den amerikanska förlagan, där man arbetade enligt den s.k. Conflict Tactic Scale (CTS) metoden, som redan på 70-talet beskrivits av Murray Straus (24). Idén med CTS är att den diskuterar våld mellan familjemedlemmar på ett sätt, som först stegvis kommer in på de svåra frågor där starka tabun föreligger. Man utgår från det välkända faktum att det alltid finns meningsskiljaktigheter och konflikter i en familj. På det sättet kan frågor om våld föras i ett naturligt sammanhang. Man börjar också med att tala om sådana sätt att lösa konflikter, som värderas positivt av alla människor. Först så småningom kommer man över på sådan konfliktlösning som karakteriseras av tvång. Det har då vanligtvis visat sig att den intervjuade är så engagerad i frågorna om olika uppfostringsmetoder, att de har svårt för att avbryta intervjun, trots att frågorna blivit känsligare att besvara.

SUSA-studien 1980 kom att beröra ett riksrepresentativt urval av barn 3–17 år gamla från 1 276 familjer, medan 248 familjer vägrade att delta. Av de 1 276 formulären förkom 171 stycken varför den slutliga analysen kom att utföras på 1 105 familjer. Av samtliga barn kom 14 procent från ren landsbygd, 16 procent från de tre storstadsregionerna och övriga 70 procent från andra tätorter. De barn som intervjuerna berörde var 518 flickor (47 procent) och 587 pojkar (53 procent). Av de 1 105 barnen var 184 (18 procent) skilsmässobarn.

6.3 Kommitténs egen studie av föräldrars uppfostringsvanor våren 2000

Våren år 2000 utförde den parlamentariska *Kommittén mot barnmisshandel* en bantad, men i övrigt identisk studie som SUSA-studien 1980. Frågor om barnuppfostran ställdes på samma sätt och i samma ordning som i SUSA-studien. SCB hade inte möjligt att denna gång göra intervjuer i hemmen. Professionella intervjuare från SCB utförde istället intervjuerna per telefon efter det att föräldrarna i förväg tillskrivits per brev om intervjun och om de var villiga att delta. Av föräldrarna till 2 000 barn från hela landet besvarade 1 609 stycken (80,5 procent) intervjun, en svarsfrekvens som var nästan identisk med den från studien år 1980 (79 procent).

Den vanligaste åldersgruppen bland fäder var 40–44 år och för mödrar 35–39 år. Av samtliga föräldrar var (både fäder och mödrar) i 82 procent mellan 30–49 år. Föräldrarna i undersökningen år 2000 hade väsentligt högre formell utbildningsgrad och fler föräldrar var sammanboende än i undersökningen år 1980 (tabell 5). Om personerna levde i stad eller på landsbygd kunde ej avgöras i undersökning 2000.

Tabell 5. Familjeförhållanden och föräldrars utbildningsgrad vid undersökningarna 1980 och år 2000 (procent).

Familjeförhållanden	SUSA 1980	Intervju 2000
Tvåförälderfamilj	77	89
Ensamstående/fränskild	21	10
Änka/änkling	2	1
Skilsmässobarn	18	19
Föräldrars utbildningsgrad		
Enbart grundskola/folkskola	44	14
Gymnasium eller motsv.	40	52
Eftergymnasial utbildning	16	34

Medan procentandelen skilsmässobarn var väsentligen lika år 1980 och år 2000 var antalet fränskilda eller ensamstående föräldrar betydligt högre år 1980 än år 2000. Detta avspeglar sannolikt det ökade antalet samboförhållanden år 2000.

Precis som i 1980 års studie utgick urvalet av familjer från ett specifikt barn som slumpmässigt tagits ut från ett riksrepresentativt urval. Frågorna berörde även i studie 2000 förhållandena till ett angivet barn under ett år bakåt i tiden. Därigenom har det varit möjligt att direkt jämföra svarsfrekvenserna mellan de två studierna. På den allmänna frågan om föräldern använt sig av någon form av fysisk bestraffning av det angivna barnet under det sista året svarade 51,3 procent "ja" år 1980 och 8,3 procent år 2000. Av de som utdelat kroppslig bestraffning hade 40 procent gjort det mer än tio gånger sista året 1980 jämfört med 16 procent år 2000. År 1980 var således kroppslig bestraffning inte bara betydligt vanligare än år 2000. I de familjer där barnen bestraffades förekom det dessutom betydligt oftare.

Frågor rörande specifika typer av bestraffningar redovisas i tabell 6.

Tabell 6. Förekomst (i procent) av specifika kroppsliga bestraffningar av barnet NN under det sista året. Jämförelse mellan SUSAs 1980 och Föräldrantervju 2000.

Typ av bestraffning	SUSA 1980	Intervju 2000
Kastat saker på barnet	3,6	0,6
Knuffat, huggit tag i eller ruskat hårt	49,4	12,0
Slagit eller klappat till barnet	27,5	1,1
Sparkat, bitit eller slaget med knytnävarna	3,2	0,2
Slagit barnet med något föremål	2,4	0,1
Spöat barnet (givit "ett kok stryk")	3,0	0,2
Hotat med vapen	0,4	0,1
Använt vapen	0,4	0,1

Även här ser man att bestraffningar som att ruska hårt, slå med knytnävar/föremål eller ge ett s.k. "kok stryk" uppgavs vara betydligt vanligare år 1980 än år 2000. Båda undersökningarna är så stora att dessa skillnader även visar sig vara klart statistiskt säkerställda. Det är först när man kommer till mycket svårartat våld (hotat eller använt vapen) som osäkerheten i talen blir så stora, att man inte med säkerhet kan uttala sig om någon skillnad mellan de två undersökningstillfällena. För samtliga skillnader skulle en annan osäkerhetsfaktor kunna vara, att föräldrar år 2000, i en tid med mycket starka attityder mot aga, möjligen kan ha svårare att tillstå att de slagit sitt barn. Att det skulle ge upphov till tiofaldiga minskningar kan dock inte betraktas som sannolikt. Föräldrar som upprepat kränker sina barn svårt har sannolikt också mycket svårt att tillstå detta även i en anonym undersökning, vilket gör att förekomsten av svår misshandel kan vara underskattad i föräldrantervjun. Detta problem bör dock ha funnits även i 1980 års undersökning.

I en aktuell studie av förskolebarn frågade man mödrarna hur de skulle bära sig åt om barnet uppförde sig illa. Endast 16 procent svarade att de skulle använda sig av fysiskt våld, men ingen att de skulle slå barnet. Istället skulle de ta tag i barnet och hålla det hårt intill sig (25). Denna uppgift motsvarar närmast vår fråga "knuffat, huggit tag i eller ruskat hårt" där 16 procent av föräldrar till barn i åldrarna 0–6 år svarade att de gjort det under det gångna året. Således en mycket god överensstämmelse mellan undersökningarna.

När Föräldrantervju 2000 analyserades med avseende på bakgrundsfaktorer kunde endast ett sådant samband säkerställas med statistisk säkerhet. Detta var att föräldrar som själva agats under sin uppväxt i högre grad agar sina egna barn.

I Föräldrantervju 2000 hade 48 procent av föräldrarna blivit kroppsligt bestraffade någon gång under uppväxten. Majoriteten av dessa föräldrar var födda mellan 1960 och 1980. Detta avspeglar sannolikt ganska väl den frekvens av kroppslig bestraffning som vi hade i Sverige de sista årtiondena före anti-agalagens tillkomst 1979. Den ligger klart under vad som anges i Solna-studien vilken reflekterade förhållandena under 1950 och 1960-talet men samtidigt över de cirka 35 procent som unga vuxna födda runt 1980 angett (se nästa avsnitt).

Ytterligare ett säkerställt samband från Föräldrantervju 2000 är av stort intresse och det är att yngre barn agades mer än äldre. Förskolebarn hade agats i 13 procent under sista året, yngre skolbarn (7–10 år) i 11 procent, medan barn över 12 år agas i mycket liten utsträckning (2 procent). Detta förhållande stämmer väl med vad som angetts i de tidigare refererade svenska undersökningarna.

6.4 Skolelevers och unga vuxnas erfarenhet av aga under 1990-talet.

Åren 1994/1995 genomförde SCB en enkätundersökning, som besvarades av 1 154 svenska högstadieelever (3). Två klasser som ursprungligen skulle deltagit kunde ej vara med och ett mindre antal barn angavs vara sjuka. Av eleverna gick 373 i årskurs 7, 307 i årskurs 8, och 472 i årskurs 9, 93 barn (8 procent) var födda utomlands, varav alla utom 18 kommit till Sverige före 1990.

6.4.1 Kommitténs enkät till mellanstadieelever våren år 2000

Våren 2000 genomförde kommittén en undersökning där vissa av frågorna var ställda med exakt lika ordalydelse som i SCB:s studie 1994/1995, för att möjliggöra jämförelser. Antalet svarande elever var denna gång 1 764, varav 53 procent pojkar och 47 procent flickor. Antalet barn födda utomlands var något högre (11 procent) än vid undersökningen 1994/1995 (8 procent). Det tjugotvå-

procentiga svarsbortfallet från de ursprungligen tänkta 2 250 eleverna beror på att vissa klasser av administrativa skäl inte kunde delta eller att elever var sjuka vid undersökningstillfället. Undersökningen, som här benämns Mellanstadieenkät 2000, ställdes till elever i årskurserna 4 och 6. Detta skulle kunna ha blivit ett problem vid jämförelsen, då eleverna i den senaste undersökningen var yngre än i undersökningen 94/95 och av den anledningen skulle kunna ha mindre erfarenheter av aga. En genomgång av materialen visar dock att det nästan inte förelåg några skillnader alls mellan barn i årskurs 7, 8 eller 9 i enkäten 94/95 och några sådana skillnader fanns inte heller mellan årskurs 4 och 6 i Mellanstadieenkät 2000. Då det bara skiljer ett år mellan årskurs 6 och 7 har vi ansett det rimligt att göra direkta jämförelser mellan de båda undersökningarna. Barnens erfarenheter av kroppslig bestraffning framgår av tabell 7 nedan.

Tabell 7. Erfarenhet av kroppslig bestraffning (procent). Jämförelse mellan SCB:s högstadieundersökning 1994–1995 och Mellanstadieenkäten 2000.

Kroppslig bestraffning	Aldrig	Enstaka gånger	Ofta	Ej svarat
Av modern i studien 1994–1995	66	25	5	4
Av modern i studien 2000	86	8	1	5
Av fadern i studien 1994–1995	65	25	5	5
Av fadern i studien 2000	86	7	2	5

Av tabellen framgår att gruppen skolbarn som anger att de aldrig fått någon kroppslig bestraffning minskat med 20–21 procent. Det s.k. konfidensintervallet för den 20 procent sänkningen ligger med 95 procent säkerhet mellan 16,7 procent och 23,3 procent. Det innebär att nedgången är minst 16,7 procent, vilket måste betraktas som en stor minskning på bara fem år. Minskningen är lika stor oavsett om det varit far eller mor som bestraffat. Av tabellen kan man också se, att den relativa nedgången är ungefär lika stor för både för de som angett att de bestraffats enstaka gånger och de som bestraffats ofta.

6.4.2 Kommitténs enkät till 20-åringar våren år 2000

Den tredje undersökningen som utförts av kommittén var en enkät till 20-åringar, vilken sändes till hemmen. Sammanlagt svarade 1 576 av 2 000 tillfrågade d.v.s. 63 procent. Ett stort antal enkäter sändes tillbaka med uppgift om att ungdomarna vistades utomlands. Med tanke på att 20-åringar är en grupp som är mycket rörliga får svarsfrekvensen betraktas som tillfredsställande. En bortfallsanalys visade att gruppen utan någon som helst inkomst var högre i bortfallsgruppen (33 procent jämfört med 24 procent bland svarande) och att utlandsfödda svarat i lägre grad än svenskfödda. Detta gällde särskilt kvinnorna.

Ett inbyggt problem med studier där vuxna skall besvara frågor om upplevelser under barndomen är att de antingen kan ha glömt eller också förvrängt bilden av vad som hänt. Glömska, eller bortträngning av obehagliga minnen, tycks vara ett särskilt stort problem för de vuxna som utsatts för svårartad eller grym behandling av sina föräldrar (26). Därför får man räkna med att resultaten från 20-årsundersökningen kan innebära vissa under-rapporteringar, särskilt vad avser svårare former av misshandel.

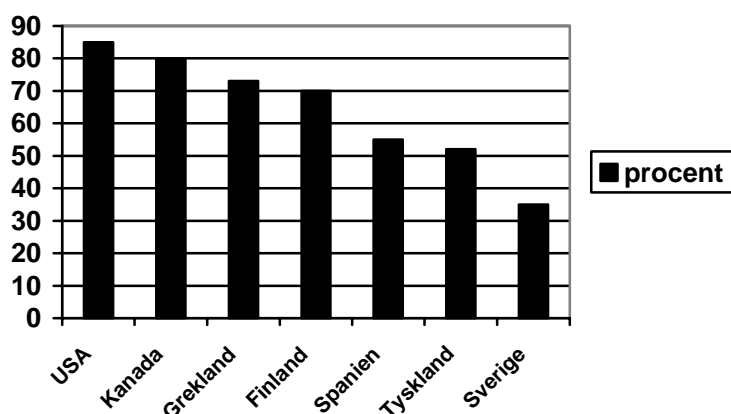
Av samtliga svarande angav 18 procent att de blivit slagna av någon vuxen person under förskoleåren, 23 procent att det hänt i åldern 7–12 år och 16 procent att det hänt under tonåren. Av samtliga svarande anger 67 procent att de aldrig blivit kroppsligt bestraffade någon gång i livet d.v.s. att 33 procent minns att detta hänt någon gång. Den absolut vanligaste bestraffningsformen var örfilar och luggning, 22 procent i yngre skolår och 14 procent i tonåren. Sparkar och bett uppges i 4 procent och försök till kvävning i 1 procent under skolåren. Tjugoåringarna anger att de någon gång blivit slagna med tillhyggen i 7 procent under yngre skolår och i 2 procent senare. För alla former av bestraffning gällde att ungefär en av sju angav att det hänt många gånger. Detta innebär bl.a. att 1 procent av 20-åringarna angett att de under förskoletiden ofta blivit slagna med tillhyggen.

Barn i åldern 7–12 år hade träffat läkare till följd av misshandeln i 3 procent och i ytterligare 6 procent ansåg de att de borde blivit undersökta. För åldern 13–18 år var motsvarande siffror 5 procent respektive 7 procent. Av alla de som angivit att de blivit slagna under skolåren uppgav 35 procent att det inte fanns någon vuxen som de kunde lita på och berätta allt för.

Tjugoåringarna som besvarade enkäten år 2000 var födda omkring 1980 vilket även de tonåringar var, som besvarade SCB:s enkät 1994/1995. Resultaten är samstämmiga, då en tredjedel av ungdomarna i båda undersökningarna anger att de någon gång utsatts för kroppslig bestraffning av någon vuxen.

Omkring 300 högskolestudenter i Stockholm och Uppsala uppgav även de i en enkät hösten 1999 att de i 35 procent någon gång blivit kroppsligt bestraffade (6). Denna undersökning är liten, men intressant på det viset, att den ingick i ett internationellt samarbete, där studenter från flera andra länder svarade på samma frågor. Av diagram 3 framgår att de svenska studenterna uppgav minst erfarenhet av fysiska bestraffningar.

Diagram 3. Andel (i procent) av studenter med erfarenhet av kroppslig bestraffning.

Källa: Fäldt & Sundell 2000

Av de länder som ingick i undersökningen var det två – Sverige och Finland – som har en lagstiftning som förbjuder föräldrar att använda kroppslig bestraffning. Skillnaden mellan uppgiven kroppslig bestraffning är dock stor och dessa resultat stämmer även med den jämförelse som beskrivs längre fram i texten mellan kommitténs resultat och Sariolas studie av finska 15-åringar. De finländska studenternas svar var mer samstämmiga med svaren från länder där man inte har någon lagstiftning som förbjuder föräldrar att aga sina barn. Resultatet skulle kunna antyda, att lagstiftningen

inte är det primära för att förklara förekomsten av kroppslig bestraffning. Det råder också delade meningar om vad lagstiftningen betytt för barnmisshandelsfrekvensen i Sverige. Vissa forskare som exempelvis Durrant (25) anser att lagstiftningen varit av relativt stor betydelse, medan andra menar att attitydförändring i Sverige föregått lagstiftningen och varit mer betydelsefull för utvecklingen (27).

Från de ovan beskrivna undersökningarna skiljer sig en annan grupp, även de födda omkring 1980, där man angett betydligt lägre frekvens av kroppslig bestraffning. Det gäller 6 600 gymnasieelever från hela Sverige i åldrarna 17–19 år, som besvarade en enkät vårterminen 1998. Endast 12 procent av eleverna uppgav att de varit utsatta för våld i hemmet (1).

I en enkät ställd till 9 000 finländska 15-åringar år 1990, d.v.s. en grupp födda omkring 1975, angav 72 procent att de utsatts för mild bestraffning och 8 procent för svår kroppslig bestraffning före sin 14:e födelsedag. En tredjedel av barnen uppgav att de blivit slagna med en lövruska och 3 procent hade blivit slagna med knytnävarna. Däremot hade slag med käpp eller liknande i stort sett helt försvunnit. Flickor utsattes för något mera bestraffning än pojkar, men å andra sidan för mildare former. Huvuddelen av bestraffningarna hade utdelats före 10 års ålder. Svårartade former av bestraffning var vanligast i familjer med styvfader. Våld var dubbelt så vanligt i arbetslösa familjer och vanligare i den finsktalande gruppen än i de socialt mer välbeställda svensktalande familjerna (28).

I den finska undersökningen har således en betydligt större andel barn utsatts för någon form av kroppslig bestraffning, medan svårare kroppslig bestraffning (8 procent) väl stämmer överens med de 7 procent som angav sig slagna med tillhyggen i den svenska 20-åringsenkäten. Även i Mellanstadieenkät 2000 anger de svenska eleverna att de i 4 procent blivit slagna med tillhyggen och i 5 procent utsatts för någon form av svårare bestraffning. Jämförelsen mellan Sverige och Finland talar för att ungdomar födda 1975–80 i båda länderna utsatts för svårare bestraffningar i ungefär lika hög grad, medan svenska barn födda runt 1990 i mindre grad utsatts för svårare bestraffning. Minskningen är dock inte så påtaglig som för de mildare och medelsvåra bestraffningsformerna. Man kan således reflektera över ifall ökade negativa attityder till åga i samhället kraftigt minskar de lättare och medelsvåra formerna av våld, medan de svårartade bestraffningsformer kanske är svårare att

komma åt. Erfarenheter från USA talar för att fallen av svårare barnmisshandel inte minskat sedan 1975 trots en nedgång i det totala antalet barnmisshandelsfall (29).

Sättet att fråga i 20-åringsenkäten bygger på en studie gjord 1996 i Kanada (5). I den kanadensiska studien ingick nästan 1 000 ungdomar och vuxna från 15 års ålder och uppåt. En jämförelse mellan länderna ses i tabell 8.

Tabell 8. Procentandel någonsin slagna eller sexuellt utnyttjade barn i 20-åringsenkäten jämfört med Ontario ungdomsenkät 1996.

	Pojkar		Flickor	
	Slagen (%)	Sexutnyttjad (%)	Slagen (%)	Sexutnyttjad (%)
Sverige	18,7	2,3	22,5	7,7
Kanada	31,2	4,3	21,1	12,8

Av tabellen framgår att det i Kanada överlag angavs högre förekomst av både fysisk bestraffning och sexuellt utnyttjande, bortsett från fysisk bestraffning av flickor, som ligger på nära nog identisk nivå. En del av den övriga skillnaden kan förklaras av att fler äldre vuxna ingick i den kanadensiska enkäten.

Barn som vittne till våld

Barn som utsätts för långvariga eller upprepade traumatiska erfarenheter får ofta en komplex symtombild, där förnekande och psykisk avskärmning blir framträdande drag. Om hotet eller faran härstammar från en person som barnet söker kärlek och omsorg hos blir de psykiska effekterna mer omfattande och av annorlunda karaktär än om hotet kommer från främlingar. Barn som lever i situationer där våld när som helst kan brisera lever i ett förhöjt spänningstillstånd som förhindrar deras naturliga utforskande beteende, de tvingar sig att döva sin rädsla vilket efterhand sänker deras förmåga till medkännande och ökar risken för en avvikande social utveckling. Denna utveckling ser man även hos barn som inte själva misshandlats, men som levt i en våldsam familjemiljö. I en aktuell svensk översiktsartikel (30) påpekas att man i Sverige visat svagt intresse för att en stor grupp barn bevittnar mycket våld i sin närmaste omgivning. Anledningen till den svaga uppmärksamheten är sannolikt, att barnen inte spontant berättar om sina upplevelser

och att bakgrunden till de symtom de uppvisar missförstås. Det finns också en utbredd missuppfattning att "tiden läker alla sår", när det i verkligheten handlar om att många barn distanserar sig från det onda för att kunna leva med det.

Våld i hemmiljö är ett av de vanligaste brott som begås mot kvinnor. Detta är en form av våld som till stora delar är dold och i liten grad rapporteras till polisen. Internationella studier talar för att livstidsrisken för en kvinna att bli våldtagen och/eller misshandlad av en partner i sitt hem är 20–23 procent (31). Mycket av detta våld drabbar kvinnor i den ålder de har små barn. Det har hittills inte funnits några säkra uppgifter om hur vanligt det är att svenska barn bevittnar våld i sina familjer. Från USA finns beräkningar att drygt tre miljoner barn varje år bevittnar sådant våld. Från internationella studier känner man också till att barn till misshandlade mödrar löper upp till 15 gångers överrisk att själva bli misshandlade. Risken för dessa barn är störst för fysisk misshandel, mindre för sexuella övergrepp och minst kopplad till vanvård. Omvänt har professionella som gått igenom medicinska journaler funnit att mödrar till barn som misshandlats, i 60 procent misshandlats själva, jämfört med 13 procent hos mödrar utan misshandlade barn (32). En svensk genomgång av 141 polisanmälda fall av kvinno-misshandel inbegrep sammanlagt 122 hemmavarande barn. I 70 procent av fallen hade barnen varit närvarande vid våldstillfället. I majoriteten av fallen satt barnen förskrämda, gråtande och betraktade vad som pågick (33).

I både Mellanstadieenkäten 2000 och 20-åringsenkäten anger omkring 10 procent av barnen att det hänt att vuxna i familjen har slagit varandra. I åtta fall av tio har barnen själva bevittnat att de vuxna slagits. Flickor svarar att de i högre grad bevittnat detta ofta, i 3 procent jämfört med pojkar 1 procent. I 20-åringsenkäten angav ungdomar födda utomlands att de i 20 procent bevittnat våld i familjen och ofta i 8 procent jämfört med 9 procent respektive 2 procent för svenskfödda barn. I mellanstadieenkäten är skillnaderna inte så tydliga generellt, men flickor födda utomlands uppger dock att de bevittnat våld i hemmen klart oftare (10 procent) om man jämför dem med svenskfödda pojkar. (7 procent). I Weinehalls studie av gymnasieelever (1) angavs, som tidigare angetts lägre siffror vad gäller direkt våld mot barn i hemmet, men samtidigt anger 21 procent att de bevittnat våld hemma, 4 procent ofta. Här var det i två tredjedelar flickorna som angav att bevittnat våld ofta.

I en enkät till 12-åringar i nordvästra Stockholm 1999 (34) uppger 41 procent av pojkarna och 27 procent av flickorna att de minst en gång under sista året sett våld i verkligheten bland barn eller vuxna. Av alla elever hade 19 procent bevittnat våld i skolan och 4 procent i hemmet och hälften av dessa elever hade upplevt upprepade våldssituationer. Utomnordiska elever angav i omkring 25 procent högre grad än inomnordiska att de bevittnat våld.

I Sverige har Rädda Barnen gjort en pionjärinsats i arbetet med barn som bevittnat våld i familjen. Arbetssättet finns beskrivet i boken "Och han sparkade mamma – möte med barn som bevittnat våld i sina familjer" skriven av Ami Arnell och Inger Ekbohm, utgiven av Rädda Barnen 1999.

6.5 Sammanfattning

Tillgängliga data talar för att det under 1960-talet hörde till vardagen att förskolebarnen då och då blev agade av sina föräldrar och att en tredjedel av de yngre skolbarnen åtminstone vid enstaka tillfällen kunde räkna med allvarligare fysisk bestraffning, som ett s.k. "kok stryk".

- Under 1970-talet tycks kroppslig bestraffning någonsin ha minskat till att gälla knappt hälften av alla barn.
- Under 1980-talet hade antalet barn som någonsin agats sjunkit till omkring en tredjedel och under 1990-talet hade det sjunkit ytterligare till att gälla ungefär en femtedel av barnen.
- Det tycks inte bara vara antalet agade barn som blivit färre. De barn som agas tycks råka ut för det mindre ofta nu än tidigare.
- Fortfarande anger dock 4 procent av mellanstadieelever och 7 procent av yngre vuxna att de någon gång utsatts för svårare kroppslig bestraffning med tillhyggen.
- Jämförande uppgifter i Föräldrantervjuer år 1980 och år 2000 talar för att bruket av kroppslig bestraffning sjunkit väsentligt, speciellt vad gäller att slå barnen med knytnävar eller något föremål eller ge barnen ett s.k. "kok stryk". När det gäller mycket allvarliga och ovanliga bestraffningsformer som att hota eller använda vapen är det osäkert om det skett någon verklig minskning. Uppgifterna i Föräldrantervju 2000 att endast 1–2 barn på 1 000 fått en allvarligare bestraffning under året är troligen en underskattning, då vi från andra studier vet,

att föräldrar som upprepat kränker sina barn illa, har svårt att tillstå det även i anonyma enkäter.

- Jämförelser med data från andra länder, även nordiska, talar för att kroppslig bestraffning i Sverige är lägre, oftast betydligt lägre. Detta tycks framför allt gälla lättare och medelsvåra former av kroppslig bestraffning medan allvarigare former som slag med tillhyggen sannolikt fortfarande är lika vanliga som i övriga nordiska länder.

7 Attityder till kroppslig bestraffning av barn

7.1 Föräldrars inställning

Enligt en gallupundersökning från år 1965 ansåg 53 procent av svenska folket att kroppslig aga var ett omistligt redskap när det gäller barnuppfostran. Denna positiva inställning till kroppslig bestraffning av barn har sedan successivt sjunkit (tabell 9).

Tabell 9. Andelen vuxna födda i Sverige som anser att aga är ett viktigt instrument i barnuppfostran.

Årtal	Procentandel positiva till aga
1965	53
1968	42
1971	35
1981	26
1994	11

Källor: SIFO/SCB

Frågorna i 1994 års enkät är inte ställda på samma sätt som 1965–1981. På frågan ”positivt inställd till mildare former av kroppslig bestraffning” svarar 11 procent jakande. På frågan ”måttlig kroppslig bestraffning är ibland nödvändig i barnuppfostran, men ska då vara noga övertänkt och inte en effekt av ilska” svarar 34 procent helt eller delvis positivt. Anser man den förra frågan var mest jämförbar med SIFO-undersökningarna har den positiva inställningen till aga fortsatt sjunka. Väljer man det senare frågealternativet har det inte skett någon ytterligare sänkning efter 1981. Sannolikt uppfattar gemene man att det är en klar värderingsskillnad mellan att ”kroppssaga är ett omistligt redskap” till att man anser att ”måttlig kroppslig bestraffning ibland är nödvändig” i uppfostringssyfte. Uppgifter från Föräldraintervju 2000 och den undersökning som

nyligen gjorts i Göteborg (25) talar för att en positiv attityd till aga ligger någonstans i området 10–15 procent.

I 1994 års undersökning (3) fann man också att de äldre vuxna (55+) är de mest positiva till mildare former av aga (18 procent) medan man finner färre positivt inställda (6 procent) bland vuxna under 35 års ålder. Män var i högre grad för aga (16 procent) än kvinnor (6 procent) och de med enbart grundskola mer positiva (18 procent) än de med universitetsutbildning (4 procent).

7.2 Skolbarns attityder

Ett antal av frågorna i SCB:s högstadienkät 1994/1995 ställdes lika till elever i årskurs 4 och 6 våren 2000. Då det inte var några egentliga skillnader i uppfattningarna mellan årskurserna varken i SCB:s högstadienkät eller i Mellanstadienkäten 2000 anser vi det (som tidigare redovisats) rimligt att jämföra utfallet i de två undersökningarna.

Tabell 10. Procentandel elever som anser att en mamma eller pappa som blir arg på sitt barn får ta tag i barnet och ruska det hårt? Jämförelse mellan SCB:s undersökning 1994–95 (högstadiel elever) och Mellanstadienkät 2000.

	Enkät 1994-95	Enkät 2000
Ja, om barnet uppför sig dåligt hemma	20	13
Ja, om barnet uppför sig dåligt borta	16	10
Ja, om barnet gör så att något skadas trots tillsägning	34	12
Ja, om barnet utsätter sig för farliga saker trots tillsägning	35	21
Nej, föräldrar får aldrig ruska sina barn hårt	-	63

Observera att överlappning mellan svaren ger en totalsumma som är mer än 100 procent.

Av svaren framgår att en betydligt lägre andel barn år 2000 anser att föräldrarna har rätt att ruska sina barn hårt till följd av förseelser. Procentandelen positiva har genomsnittligt sjunkit med ungefär hälften vilket är en betydande skillnad på fem år. I enkät 2000 är det två tredjedelar som är helt emot att föräldrarna överhuvudtaget får ruska sina barn. Motsvarande uppgift är ej angiven i 1994/1995 års högstadienkät.

Tabell 11. Procentandel elever som anser att det är okey med en örfil om ett barn gör en förälder arg. Jämförelse mellan SCB:s undersökning 1994–95 (högstadiееlever) och Mellanstadieenkät 2000.

	Enkät 94–95	Enkät 2000
Ja, det är okey	3	2
Ibland, ibland inte	12	11
Nej, aldrig	68	76
Vet inte	15	11
Totalt	98	100

Örfilar uppfattades inte som acceptabla varken i enkäten 94/95 eller år 2000 utom för en liten minoritet.

Tabell 12. Procentandel elever som anser att det är okey att slå ett barn som inte lyder, om föräldrarna bara kan förklara varför de slår. Jämförelse mellan högstadiееnkät 1994–95 och Mellanstadieenkät 2000.

	Enkät 94–95	Enkät 2000
Ja, det är okey	10	2
Ibland, ibland inte	22	10
Nej, aldrig	47	78
Vet inte	17	10
Totalt	96	100

Andelen elever som ansåg det vara okey för föräldrar att slå sina barn, bara de förklarade varför, var klart lägre i Mellanstadieenkät 2000. Även procentandelen osäkra har sjunkit markant. Andelen som aldrig kan acceptera slag från föräldrarna har ökat från fem till åtta av tio på de fem åren mellan undersökningarna.

7.3 Unga vuxnas attityder till kroppslig bestraffning

Även 20-åringarna tillfrågades i enkäten våren 2000 om sina attityder till aga. Av dessa var 15 procent tveksamma, 6 procent ansåg

att aga var nödvändigt ibland och 79 procent att uppfostran skall kunna klaras utan kroppslig bestraffning. Att åtta av tio är emot kroppslig bestraffning stämmer väl med mellanstadieelevernas attityder.

Tabell 13. Procentandel elever som tycker att föräldrarna har rätt att göra något av nedanstående emot en om de är arga. Jämförelse mellan SCB:s undersökning 1994–95 (högstadiееlever) och Mellanstadieenkät 2000.

	Enkät 94/95	Enkät 2000
Ge örffilar eller stryk	4	2
Hota med att förbjuda något eller hota att slå	39	4
Dra in vecko- eller månadspeng	66	53
Förbjuda gå ut med kompisar	43	31
Föräldrarna får inte göra något av ovanstående.	-	30

Denna mer översiktliga fråga bekräftar de tidigare med en kraftigt ökad negativ attityd mot aga medan man inte ser lika stora attitydförändringar vad gäller indragning av månadspengen.

7.4 Sammanfattning

- Procentandelen vuxna födda i Sverige som var positivt inställda till kroppslig bestraffning av barn var 1965, 53 procent och 1981, 26 procent. Frågor ställda till föräldrar 1994 är tyvärr inte helt jämförbara med de tidigare och beroende på vilken man väljer hamnar de som är positiva till aga mellan 11 procent och 34 procent. Resultaten från Föräldraintervju 2000 talar för att positiva attityder till aga ligger i området 10–15 procent. Över hela perioden har det dock skett en kraftig och kontinuerlig nedgång vad gäller positiva attityder till aga.
- Skolbarns attityder gentemot kroppssaga har blivit betydligt mer negativa under 1990-talet. Andelen elever som inte kan acceptera ett slag från föräldrarna har minskat från hälften till en femtedel under perioden 1995–2000.

- Anledningen till denna kraftiga attitydförändring hos skolbarnen under senare delen av 1990-talet kan vi med säkerhet inte veta något om. Det är dock klart att barn idag är betydligt mer medvetna om sina rättigheter än tidigare, bl.a. genom den undervisning de fått i skolan och av frivilligorganisationerna om FN:s konvention om barnets rättigheter.

8 Mobbning

Kommitténs huvuduppgift var utreda barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor. Kommittén skulle inte behandla mobbning och sexuella övergrepp. Det finns emellertid tidigare data som tyder på att barn som utsätts för våld i hemmen också utsätts för mer våld i skolan och på sin fritid (1). Därför ansågs det värdefullt att även belysa förekomst av mobbning och dess eventuella relation till våld inom familjen.

Våld mellan barn och mobbning i skolorna är ett allvarligt problem, dels för de risker det akuta våldet för med sig, dels för våldets långtidseffekter. Barn i grundskolan som utsätts för mobbning har 2–3 gånger oftare än sina jämnåriga sömnproblem, nedstämdhet, huvud- och magvärk. Ju oftare barnen varit mobbade ju mer symptom rapporterar skolan (35). Barn som har mobbats i grundskolan har en klart ökad risk att råka illa ut även i högre årskurser (36). Hos skolungdomar i tonåren är det vanligare med nedstämdhet och självmordstankar både hos de barn som mobbats och de som mobbar. Värst utsatta är de barn som både mobbar och mobbas. Självmordstankar är särskilt uttalade hos denna grupp (37). De barn, särskilt pojkar, som ofta deltar i mobbning har ökad risk för att senare i livet fortsätta med asocialt och kriminellt beteende (36).

Våld och trakasserier mellan skolbarn är vanligt och uppmärksammas allt oftare av massmedia. Anmälningar till Skolverket om kränkande behandling av elever (mobbning och rasistiska tillmälen) ökade från 60 anmälningar 1997 till 148 anmälningar 1999 och fram till slutet av augusti år 2000 hade 120 anmälningar inkommit. Om det inte skett en påtaglig ökning av mobbning i skolorna under just åren 1999 och 2000 avspeglar detta en ökad benägenhet att anmäla, då de flesta studier av elevers livsvillkor inte talar för att mobbning ökat under det sista decenniet.

I kunskapssammanställningen till elevvårdsutredningen (38) anges att mobbning förefaller ha ungefär samma utbredning nu, som för 10–15 år sedan. I högstadiet uppger sig nästan 10 procent av eleverna ha mobbats under det sista året. Flickor och pojkar utsätts för mobbning i väsentligen samma utsträckning. Barn som nyligen flyttat till ett nytt område och barn med utländsk bakgrund mobbas mer än andra. Förekomsten av våld i skolan är ojämnt fördelad mellan skolor och kommuner och förefaller vara vanligast i storstäder och förortskommuner. Det förefaller också att ha blivit allt vanligare med ett sexualiserat språkbruk med nedvärderande och kränkande beteckningar av flickor. Nästan hälften av alla flickor uppger att de någon gång under skoltiden varit utsatta för sexuella trakasserier eller tillmälen (38).

I den återkommande undersökningen om svenska skolbarns hälsovanor (39) har det inte heller skett någon förändring vad gäller mobbningsfrekvensen under 1990-talet. Nära 20 procent av pojkarna och 15 procent av flickorna i årskurserna 5, 7 och 9 uppger sig ha varit mobbade någon gång sista terminen. Två till tre procent utsätts för mobbning varje vecka. De som själva deltagit i mobbning är något färre. I Nordiska hälsovårdshögskolans samnordiska studie anges dock att mobbning ökat mellan mätningarna 1984 och 1996. Detta gäller för samtliga nordiska länder. För Sveriges del är ökningen dock relativt liten, från 5,8 procent till 7,1 procent (4).

I norska levnadsvaneundersökningar uppger ungefär 10 procent av ungdomarna att de varit mobbade under det sista året (40). Detta är en något lägre siffra än för Sverige, men å andra sidan uppger 5 procent av norska skolungdomar att de mobbas regelbundet, vilket motsvarar samma nivå som i Sverige.

I en enkät till 919 tolvåringar (årskurs 6) i nordvästra Stockholm år 1999 (34) svarade nästan en femtedel att de var rädda för en eller flera elever i skolan och en sjättedel av eleverna hade ibland eller ofta blivit mobbade av skolkamrater. Även i denna undersökning rapporterar man mycket stora skillnader mellan kommunerna vad gäller våld mellan skolbarnen. Barn som mätte dåligt psykiskt hade under sista året deltagit i mobbning betydligt oftare (27 procent) än övriga barn (7 procent).

Att mobbning av offentligheten uppfattats som vanligare nu än tidigare hänger sannolikt ihop med att både barn, föräldrar och skolpersonal uppmanats att anmäla våld i skolan. Beteenden mellan unga som man tidigare såg mellan fingrarna på klassas allt oftare

som misshandel. Anti-mobbningskampanjer har resulterat i att alla former av aggressivt beteende, inklusive hot om övergrepp, som kommer till kännedom, rutinmässigt anmäls från alltfler skolor. Ett stöd för denna syn är att misshandel mot barn 7–14 år ökar under skolmånaderna och minskar under ledig tid. Misshandel mot unga rapporteras till 60 procent under veckodagar, medan misshandel mot vuxna i 80 procent rapporteras från veckosluten.

I de undersökningar som kommittén utfört under våren år 2000 finns frågor om mobbning med i både 20-åringsenkäten och mellanstadieenkäten. 20-åringarna anger att de främst mobbats under grundskoleåren (tabell 14).

Tabell 14. Procentandel 20-åringar som angett sig mobbade i skolan.

Mobbningsfrekvens	I grundskolan (%)	I gymnasiet (%)
Ofta	10	1
Några gånger	16	3
Enstaka gånger	20	5
Aldrig	54	89

Av tabellen framgår att nästan varannan 20-åring hade minnen av att ha varit mobbad i grundskolan, mot endast var tionde elev i gymnasiet. Det verkligt stora problemet tycks ha varit att en av tio mobbades ofta under sin grundskoletid.

På frågan hur man mobbades angav en av tre att de "psykats" och lika många att de frusits ut, alternativt förtalats av skolkamraterna. En av tio uppgav sig ha blivit slagen. När det gällde mobbning vid få eller enstaka tillfällen fanns ingen könsskillnad, men flickorna uppgav nästan dubbelt så ofta som pojkarna att de varit utsatta ofta (12 procent jämfört 7 procent) under grundskoleåren. Denna skillnad fanns inte i gymnasiet.

Vid analys med korrigerig för samverkande faktorer visade sig tre av faktorerna ha statistiskt säkerställda ($p < 0,05$) oberoende samband med mobbning. Dessa var:

	Överrisk (OR)
Långvarig sjukdom	2,31
Dålig ekonomi	2,25
Kön (flicka)	1,25

Det var således mer än dubbelt ökad risk att vara mobbad om man uppgav sig ha en långvarig sjukdom eller kom från en familj med klart sämre ekonomiska förhållanden än genomsnittet. Det fanns som synes också en mindre, men statistiskt säkerställd överrisk för flickor att ha varit mobbade (OR 1,25 = 25 procent överrisk). Att vara född utomlands visade ingen överrisk.

I mellanstadieenkäten anger något färre, 37 procent att de mobbats någon gång och 8 procent att de mobbats ofta. Av de som blivit mobbade har 100 procent ansett sig förtalade, 66 procent mycket retade, 43 procent utfrusna, 40 procent slagna eller knuffade, 20 procent "psykade", 9 procent in- eller utlästa och 25 procent har mobbats på andra sätt.

Uppgifterna från kommitténs undersökningar stämmer således väl med vad som är tidigare känt. Medan barnmisshandel i hemmen synes ha minskat successivt under de sista årtiondena finns inget som talar för att någon motsvarande minskning skett vad gäller mobbning eller annat våld mellan barn och ungdomar under skoltid och fritid. Samtidigt finns inget som talar för någon ökning. Den ökade anmälningsfrekvensen av våld till Skolverket och intresset i massmedia är sannolikt ett utslag för en ökad uppmärksamhet. Detta är naturligtvis en situation som är välkommen, då den ökade uppmärksamheten på sikt kan bidra till att minska våldet mellan ungdomar.

Att mobbning och annat våld verkligen utövas mer utanför än i hemmen bekräftas av Weinehalls gymnasieundersökning 1998 (1). På frågan till gymnasieungdomarna om vem som utövat våld mot dem svarar 23 procent att det varit en annan ung person, som vanligen varit obekant för dem jämfört med att 12 procent utsatts för våld i hemmet. Våldet utanför hemmet har ofta upplevts som omotiverat och som ett utslag av kontroll- och maktutövning. Mer än var tionde elev uppgav att de utsatts för våld på grund av alko-

hol- och drogpåverkan. Näst efter obekanta våldsutövare (>20 procent) kom killkompisar (13 procent), därefter uppges fadern (8 procent), broder (8 procent), tjejkompis (7 procent) och modern (6 procent).

I Mellanstadieenkät 2000 angav tre av fyra elever att de aldrig mobbat andra, medan 5 procent angett att detta skett relativt ofta. Av den följande tabellen kan man se att det också finns ett samband mellan att ha blivit mobbad och att man mobbar själv (tabell 15).

Tabell 15. Mellanstadieenkät 2000. Varit mobbad själv kontra mobbat andra elever.

	Själv mobbat	
	Ofta (%)	Överhuvudtaget (%)
Varit mobbad:		
Många gånger (n= 133)	4	49
Några gånger (n= 173)	1	49
Enstaka gånger (n= 322)	0,6	36
Aldrig (n= 1114)	0,3	11

Av tabellen framgår att ju oftare man varit mobbad desto vanligare är det att man själv deltagit i mobbning. Det framgår också tydligt, att den som själv aldrig mobbats sällan deltar i mobbning.

Det finns ett antal sinsemellan oberoende bakgrundsfaktorer som visade sig ha statistiskt säkerställda ($p < 0,01$) samband med ökad mobbning i mellanstadieenkäten. Dessa var:

	Överrisk (OR)
Långvarig sjukdom eller funktionshinder	2,2
Född utomlands	1,9
Slagen av föräldrarna	1,5

Vad man ser är således att både långvarig sjukdom hos eleven och att vara född utomlands är förknippat med en dubblerad risk att vara mobbad. Även de barn som slagits i hemmet av sina föräldrar har en 50 procent ökad risk att också vara mobbade. Att ha en långvarig sjukdom var således förknippad med dubblerad risk för mobbning både i 20-åringsenkäten och i mellanstadieenkäten. I

mellanstadieenkäten fanns inga uppgifter om familjernas ekonomi, en bakgrundsfaktor som annars visade ett starkt samband med mobbning i 20-åringsenkäten.

Mest mobbade angav sig utlandsfödda flickor att vara med 47 procent, därefter utlandsfödda pojkar 40 procent, svenskfödda pojkar 37 procent och minst svenskfödda flickor 33 procent. Totalt sett fanns däremot ingen egentlig könsskillnad i angiven mobbning mellan könen (pojkar 37 procent, flickor 35 procent).

I Weinehalls undersökning av gymnasieelevers möten med våld (1) framgår det också tydligt, att de elever som upplevt våld i hemmet utsatts för mer våld utanför. De elever som aldrig upplevt våld i sina hem angav i 9 procent att de före sju års ålder upplevt våld utanför hemmet, medan motsvarande siffra för de som upplevt våld i sina hem var 47 procent. De som utsattes för våld hemma utsattes också för våld utanför hemmet vid betydligt fler tillfällen. De elever som ofta upplevt våld i hemmet hade även under skolåren i betydligt högre grad än övriga utsatts för olika former av våld. För grovt fysiskt våld och psykiska trakasserier var det omkring tre gångers överrisk, för materiellt våld (förstörelse av ägodelar) sex gånger och för sexualiserat våld omkring åtta gångers överrisk. Av de elever som ofta upplevt våld i hemmet var det också en betydligt större andel som själva utövade våld jämfört med övriga elever.

8.1 Sammanfattning

- Omkring en femtedel av alla elever anger att de är rädda för en eller flera elever i skolan.
- Pojkar och flickor tycks vara mobbade i ungefär samma utsträckning. Flickor som mobbas uppger dock i högre grad att detta sker ofta.
- Mellan två och tre procent av alla elever utsätts för mobbning varje vecka.
- Det är ovanligt att barn som aldrig mobbats själva deltar i mobbning.
- Det är vanligt att barn som själva mobbats deltar i mobbning av andra.
- Barn som kommer från hem med svag ekonomi mobbas oftare.
- Barn med långvarig sjukdom eller funktionshinder mobbas oftare.

- Utlandsfödda flickor upplever att de mobbas oftare än pojkar.
- Mobbning har till skillnad från kroppslig bestraffning av barn inte minskat under de sista tjugo åren.
- Barn som upplevt våld inom familjen är också mer utsatta för mobbning i skolan.

9 Vem har känt till övergreppen och vilka har agerat till hjälp och skydd?

Hur många vuxna som känner till övergrepp mot barn och som inte agerar kraftfullt till barnets skydd vet vi mycket lite om. BRIS anger i sin rapport om Barnens hjälptelefon 1998, att barnen uppger följande:

- Bara 17 procent av de vuxna, som vetat vad som skett, har agerat gentemot samhället för att försöka stoppa misshandeln.
- 13 procent har gjort en otillräcklig åtgärd.
- 9 procent har bett barnen ringa till BRIS.
- 20 procent har inte trott på barnens berättelse.
- 41 procent har inget gjort, trots att de känt till övergreppen.

Dessa uppgifter avspeglar svaren från en grupp barn och ungdomar som vädjar om hjälp och är därför inte representativa för hela gruppen misshandlade barn. Trots detta avspeglar barnens uppgifter en påfallande inaktivitet hos vuxna som borde reagerat kraftfullare.

I Mellanstadienkät 2000 har de barn som uppgett att de blivit slagna svarat på några följdfrågor om agan varit känd av någon annan än den som utdelat straffet. Svaren fördelade sig enligt tabell 16.

Tabell 16. Om du blivit slagen, har någon annan än den som slagit vetat om det? (Mellanstadienkät 2000, N= 318).

	Procent
Nej, ingen annan har vetat om det	6
Ja, mamma	26
Ja, pappa	20
Ja, ett syskon	14
Ja, en kompis	19
Ja, en vuxen släkting	7
Ja, annan vuxen (ex. lärare, ledare)	7
Någon annan	3

Vanligast är att föräldrar eller syskon känner till det, men i ett fall av fem även en kompis. Av de barn som blivit slagna angav 14 procent att de inte kände någon vuxen som de litade på och kunde berätta för.

Även i 20-åringsenkäten frågade vi om det fanns någon vuxen de kunde lita på och berätta allt för. För de som kroppsligen bestraffats svarade 35 procent att de varken under förskole- eller skolåren haft någon vuxen de kunnat berätta för. De som utnyttjats sexuellt före tonåren hade i 52 procent ingen vuxen att berätta för och under tonåren saknade de det i nästan lika hög grad, 45 procent. Eftersom ytterligare 10 procent anger att de inte minns, är det bara en av tre som angett att de haft någon vuxen att tala med. I en nationell svensk studie där 17-åriga elever besvarade frågor om sexuella övergrepp angav ingen pojke och mycket få flickor att de berättat frivilligt för någon lärare, hälso- och sjukvårdspersonal eller socialarbetare. Av flickorna hade 78 procent anförtrott en vän eller familjemedlem, men bara 10 procent en lärare eller skolsköterska (41). Denna uppgift stämmer exakt med uppgifter från Mellanstadienkät 2000 där endast 10 procent av eleverna har anförtrott sig till en lärare, idrottsledare eller skolsköterska. Den lärdom man torde kunna dra av detta är att vuxna professionella måste visa mycket stor lyhördhet för att eleverna överhuvudtaget skall anförtro dem sina bekymmer.

Vi frågade också 20-åringarna om de träffat läkare för det som inträffat. Av de som agats svarade bara 4 procent att de träffat

läkare. Av de övriga svarade 90 procent att det inte behövdes men 6 procent att de borde ha undersökts av en doktor. Med 20-åringarnas egna bedömningar som riktmärke kan man säga att för varje bedömd barnmisshandel går det ytterligare åtminstone ett till två fall, som inte kommer till kvalificerad medicinsk bedömning. Med tanke på att bara 4 procent av fallen kommit till läkares kännedom torde 20-åringarnas egna värderingar om vad som borde medicinskt bedömas troligen vara en underskattning.

När det gäller sexuellt utnyttjande före tonåren träffade bara 5 procent läkare och under tonåren var samma siffra 13 procent. Tre av fyra 20-åringar ansåg att det inte fanns anledning till någon läkarbedömning, men 19 procent ansåg att det borde skett under de yngre skolåren och 13 procent under tonårstiden. Vad eleverna uppger är således att för varje sexuellt utnyttjande som kommit till läkares kännedom, fanns det minst ytterligare fyra fall som borde bedömts.

9.1 Hälso- och sjukvårdens och barnomsorgens anmälningsbenägenhet.

Av det vi hittills erfarit, finns det anledning att förmoda att betydligt mer än hälften av alla fall av barnmisshandel och sexuellt utnyttjande fortfarande inte kommer till hälso- och sjukvårdens kännedom. Men frågan är också om det som kommer till hälso- och sjukvårdens kännedom anmäls vidare till socialtjänst och polis. Att så troligen inte är fallet indikeras av några svenska undersökningar från 1990-talet.

Lagerberg (42) genomförde 1995 en nationell studie med syftet att beräkna antalet barn i åldern 0–6 år som enligt barnhälsovårdens bedömning for illa på grund av omsorgsbrister i familjen. Sjuksköterskor i hela landet tillfrågades. Antalet barn som "föll ut" motsvarade 1,5 procent av alla barn mellan 0–6 år. Utfallet varierade mycket kraftigt mellan olika barnavårdscentraler. Cirka 40 procent ansåg inte att något barn i upptagningsområdet for illa, medan en mindre grupp sköterskor kände oro för upp emot vart fjärde barn.

Det fanns ingen entydig förklaring till variationen mellan de olika upptagningsområdena. BVC-sköterskor som genomgått påbyggnadsutbildning med inriktning på barn, de som arbetade med enbart barnhälsovård och de som hade regelbundet samarbete

med socialtjänsten angav i högre grad att barn for illa. Femåringar var överrepresenterade i förhållande till sin andel av befolkningen medan spädbarn var något underrepresenterade. Pojkar och barn med invandrarbakgrund var överrepresenterade.

Sociala problem var den vanligaste enskilda orsaken till att barn uppgavs fara illa (48 procent). En femtedel av barnen levde i missbruksmiljö och 10 procent hade en förälder med psykisk sjukdom eller retardation. För de aktuella barnen uppgavs allmän omsorgssvikt föreligga i 53 procent. I 11 procent hade barnen utsatts för fysiskt, psykiskt eller sexuellt övergrepp. Missbruk hos förälder utan kända övergrepp mot barnen förelåg i 19 procent.

BVC-sköterskorna ansåg sällan att barnens situation "för närvarande" var mycket allvarlig. Så gott som alla barn (96 procent) hade fått del av extra insatser inom eller utanför barnhälsovården, men endast 11 procent av barnen hade anmälts via BVC till socialtjänsten enligt § 71 i socialtjänstlagen. I sina fria kommentarer uttryckte BVC-sköterskorna en önskan om ett närmare samarbete med socialtjänsten och i synnerhet ett behov av återkoppling och information från socialtjänstens sida.

I en utredning i Göteborg 1997 tillfrågades barnomsorgs- och BVC-personal om hur många barn de oroade sig för (43). Barnomsorgspersonal oroade sig generellt för fler barn än BVC-sköterskorna och i allmänhet identifierade man olika barn. Sammantaget bedömde personalen att 7–10 procent av barnen for illa. Av de barn man oroade sig för hade barnomsorgen endast anmält 6 procent till socialtjänsten.

En annan undersökning i Göteborg 1998 vände sig till samtliga 62 BVC-läkare, 28 barnläkare och 34 kandidater som just avslutat kursen i barn- och ungdomsmedicin (44). Samtliga fick ta ställning till tre fingerade fallbeskrivningar av barnskador, en metod som tidigare använts i USA (45) och Australien (46), samt svara på andra frågor rörande barnmisshandel.

Det fanns läkare som arbetat i 30 år utan att någonsin ha gjort en anmälan rörande barn som for illa. Totalt hade två tredjedelar av de praktiserande läkarna någon gång misstänkt barnmisshandel utan att göra anmälan. Det oftast angivna skälet var tvivel på att barnet skulle hjälpas av en anmälan, att det handlade mer om oro än egentlig misstanke, brist på fakta och rädsla att förlora kontakten med familjen. Två tredjedelar ansåg att deras anmälan till socialtjänsten sällan ledde till konkreta åtgärder och 80 procent ansåg att de fick dålig information om vad som hände familjen. Bara 8 läkare

(13 procent) instämde i påståendet att anmälan skall göras om man är helt säker på att övergrepp skett. Detta måste bedömas som en mycket oroväckande inställning och direkt i strid med socialtjänstlagens § 71. Vad gällde de fingerade fallbeskrivningarna (som i själva verket byggde på kända utländska misshandelsfall) var läkarna i mer än 50 procent tveksamma att göra anmälan. Det finns tyvärr en samstämmig internationell erfarenhet, att läkare som tidigare gjort anmälan om barnmisshandel till sociala myndigheter är de som är mest tveksamma att göra om det. Den huvudsakliga anledningen anges vara oklarhet om ingripandet verkligen förbättrar barnets situation, samt en irritation över att inte få någon information åter från myndigheterna. Om socialtjänsten hade klara rutiner för återkoppling skulle hälso- och sjukvårdspersonal troligen känna sig tryggare med att anmäla (47).

Det är få barn, som kommer in med svårare skador på akutmottagningarna, som anmäls med misstanke om att skadan skulle vara tillfogad. Sannolikt föreligger fortfarande en väsentlig underrapportering. Detta trots att ett stort antal specialinriktade studier över åren bl. a. visat, att en stor del av lärbensbrott hos barn under tre års ålder är uppkomna genom avsiktligt våld (46). Likaså bedöms blödningar i hjärnhinnorna som osannolika efter enklare fallskador i hemmen, såvida det inte samtidigt förelegat någon form av missbildning (48). Vi saknar dock aktuella svenska studier som försökt värdera hur stor andel av skadade barn, som utsatts för misshandel. Vägjorda internationella studier indikerar att uppemot 10 procent av traumatiserade barn i åldern 0–5 år utsatts för avsiktligt våld. Risken tycks störst för de yngsta förskolebarnen, samtidigt som upptäckten här är svårast. Misshandlade barn företer dock vissa mönster som bör leda till misstanke. De har oftare skador på flera ställen liksom tecken på gamla skador. Jämfört med olycksdrabbade barn har de oftare skallskador med inre blödningar och skador som drabbat bukens inre organ (49). I utländska studier skriver man att det är rena lotteriet om barnmisshandel både misstänks och anmäls vidare från akutmottagningarna (45, 46). Amerikanska barnläkare, men inte kirurger, reagerar med ökad misstanke om misshandel när de har tillgång till bakgrundsdata som indikerar social utsatthet (45).

I Mellanstadieenkät 2000 finns ett klart samband mellan fysisk bestraffning i hemmet och det antal olyckor eller förgiftningar man varit med om sista året (tabell 17).

Tabell 17. Mellanstadienkät 2000. Samband mellan olycksfall/förgiftningar och kroppslig bestraffning i hemmet. (Andel barn med olyckor/förgiftningar anges i procent).

	Olyckor/förgiftningar under senaste året			
	Aldrig	Enstaka gånger	Flera gånger	Ofta
Slagen av fadern	17	23	25	39
Slagen av modern	17	24	30	42

Observera att tabellen inte anger antalet gånger man blivit slagen, utan andelen barn i varje avdelning, som räkat ut för en olycka. Det man kan utläsa är att ju oftare man blivit slagen, oberoende av om det är av mor eller far, desto oftare har man också räkat ut för fler olyckor. Sambandet är mycket starkt och av dos-respons-typ, d.v.s. för varje steg av ökad misshandel ökar också antalet barn med olycksfall. Av tabellen kan vi alltså dra slutsatsen att olyckstillfällen är mycket vanligare i familjer där kroppslig bestraffning är vanligt. Därmed kan man inte dra slutsatsen att olyckorna beror på misshandel eller vanvård, men resultaten bör ändå stämma till eftertanke för de som behandlar skadade barn.

I en undersökning som berörde nästan 4 000 barn inom Stockholms barnomsorg 1990 (50) misstänktes 3 procent av barnen vara utsatta för misshandel eller vanvård i hemmen. Av de misstänkta fallen rapporterades endast 37 procent till socialförvaltningen. Intervjuer med förskolechefer visade också att många anmälningar gjordes sent och efter mycken tvekan. Hälften av föreståndarna hade inte uppfattat att de var skyldiga att anmäla enligt § 71 i socialtjänstlagen. En uppföljning efter fem år visade att 43 procent av de barn som misstänkts utsatta fortfarande inte var kända av socialförvaltningens personal.

I likhet med hälso- och sjukvårdspersonal i de tidigare refererade studierna försökte förskolepersonalen bedöma konsekvenserna av en rapportering innan de bestämde sig. Det är således uppenbart, att personal inom både hälso- och sjukvård och barnomsorg tar på sig beslut, som de varken borde eller ens har formell rätt till, beslut som de borde överlåta till socialtjänsten. En viktig anledning till att så sker är säkert, att särskilt personal inom barnomsorgen får ett känslomässigt nära förhållande till både barnen och deras föräldrar som förhindrar dem att agera adekvat (50).

Från en undersökning av grundskolor i Stockholmsområdet uppskattade man att 3 procent av eleverna borde ha anmälts till

socialtjänsten under de studerade åren 1995 och 1999. Det var dock ganska ovanligt att skolpersonalen anmälde sina misstankar till socialtjänsten. År 1995 handlade det om ungefär 10 procent av de aktuella fallen och år 1999 om 20 procent. Samtidigt minskade socialsekreterarnas benägenhet att kontakta skolorna om sina barnvårdsutredningar från 80 procent år 1995 till 58 procent år 1999 (51).

9.2 Sammanfattning

- En tredjedel av de barn som utsatts för fysiska övergrepp före tonåren har inte haft någon vuxen person som de litat på och kunnat tala med.
- Drygt hälften av de barn som utsatts för sexuella övergrepp före tonåren har inte haft någon vuxen person som de litat på och kunnat tala med.
- Endast en elev av tio har på eget initiativ anförtrott en lärare, idrottsledare eller skolsköterska om de blivit utsatta för övergrepp.
- För varje fysiskt övergrepp som blivit känt av hälso- och sjukvården har det funnits minst ytterligare två fall som förblivit okända.
- För varje sexuellt övergrepp som blivit känt för hälso- och sjukvården har det funnits minst fyra ytterligare övergrepp som förblivit okända.
- Alla tillgängliga studier från senare tid talar för att både barnomsorgen och hälso- och sjukvården uppvisat stora svårigheter att anmäla misstänkta fall av barnmisshandel och sexuella övergrepp till socialtjänsten. Personal inom barnomsorg och hälso- och sjukvård har i många fall tagit på sig bedömningar som legat utanför deras ansvarsområde och därigenom avstått från att anmäla enligt § 71 i socialtjänstlagen.

10 Våld mot barn sett från olika bakgrundsperspektiv

10.1 Könsperspektivet

I Föräldraintervjun 2000 (liksom i SUSA 1980) finns ingen säkerställd överrisk för kroppslig bestraffning för vare sig pojkar eller flickor.

I Mellanstadieenkät 2000 anger pojkarna i något högre grad än flickor att de utsatts för kroppslig bestraffning (tabell 18). Könskillnaderna är dock inte stora, fränsett för örffilar som är mer än dubbelt så vanligt bland pojkarna. Även i 20-åringsenkäten anger pojkarna i högre grad att de fått örffilar än flickorna.

Tabell 18. Mellanstadieenkät 2000. Kroppslig bestraffning uppdelat efter kön.

	Pojkar (n= 774)		Flickor (n= 900)	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Örffil	55	7	29	3
Lätt slag med hand	103	12	108	12
Kraftigt slag med hand	36	4	20	2
Slag med tillhygge	37	4	29	3

20-åringarna uppger inga egentliga könsskillnader vad gäller miss-handel under barnåren så länge frågan gäller om något inträffat överhuvudtaget, fränsett att flickor blivit mer slagna i hemmet före skolstart (20 procent) jämfört pojkar (17 procent). Dessa resultat överensstämmer både med den tidigare refererade studentenkäten (Fäldt) där man inte heller fann några påtagliga könsskillnader och med gymnasieenkäten (Weinehall) där flickorna angett att de varit utsatta för mer våld under 0–6 år.

När man frågar om bestraffningar inträffat ofta blir skillnaderna större. De unga kvinnorna anger att de under uppväxtåren

- blivit slagna ofta i 7 procent jämfört pojkar 4 procent.
- varit vittne tillvåld hemma ofta i 3 procent jämfört pojkar 1 procent.
- blivit förolämpade av vuxna hemma ofta i 7 procent jämfört pojkar 4 procent.

För allvarligare misshandel, som att ha blivit slagen med tillhygge, blivit biten eller sparkad ofta är andelen lika och under 1 procent för båda könen.

De unga kvinnorna anger dock att de blivit utsatta för sexuella ofredanden och övergrepp i betydligt högre grad under uppväxttiden än vad de unga männen anger (tabell 19).

Tabell 19. Sexuella ofredanden under uppväxttiden angivna i 20-åringsenkäten 2000 (andelar i procent).

7–12 års ålder:	Pojkar	Flickor
Beröring av könsdelar	0,7	4,2
Samlag	0,4	1,6
13–18 års ålder:		
Beröring av könsdelar	0,6	3,4
Samlag	0,7	2,5

Av tabellen kan man se, att vuxnas beröring av flickors könsdelar är vanligare före pubertetsåren medan samlag är vanligare efter. Den totala frekvensen av sexuella ofredanden är dock i stort sett densamma i båda åldersgrupperna. Detta avspeglar troligen det kända faktum, att sexuella övergrepp ofta startar redan i tidiga år, men att samlag inte är möjliga att utföra med alltför små flickor (52). I den kunskapsöversikt som Socialstyrelsen givit ut 1999 anges att det i Sverige årligen polisanmäls 1–2 misstänkta sexuella övergrepp per 1 000 barn under 15 år. En anmälan av tio leder till åtal. Två tredjedelar av anmälningarna gäller övergrepp i familjen och i två tredjedelar rör det sig om upprepade övergrepp. Flickornas medelålder vid övergreppen har varit 8–10 år medan pojkarna varit något äldre. I nästan 90 procent av fallen var förövaren en man, vanligen en nära bekant till barnet. Internationell forskning talar för att kvinnor vanligen begär sina övergrepp mot tonårspojkar i bekantskapskretsen (52).

I olika nordiska och europeiska studier har det angetts att flickor under sin uppväxttid i 7–8 procent utsatts för sexuella övergrepp

och pojkar i 1–3 procent (52). Om sexuella övergrepp ökat över tid är närmast omöjligt att bedöma, då vi saknar tillförlitliga nordiska studier före mitten av 1980-talet. I USA har man dock jämfört ett tjugotal välgjorda prevalensstudier från senare år med Kinsey-rapporten från 1953 och konstaterar att det inte tycks finnas någon verklig ökning av sexuella övergrepp mot flickor under femton års ålder under de sista 40 åren (53).

När man i 20-åringsmaterialet analyserar kön tillsammans med ett antal andra kända bakgrundsvariabler visar det sig att kön har ett oberoende statistiskt säkerställt samband ($p < 0,05$) med ökad risk för mobbning i skolan och sexuella ofredanden vilket framgår av tabell 20.

Tabell 20. 20-åringsenkäten 2000. Överrisker för flickor jämfört pojkar. (Kön som oberoende sambandsvariabel)

	OR flickor/pojkar	Statistisk signifikansnivå
Slagen i hemmet före skolåren	1,28	0,07
Mobbad i grundskolan	1,25	0,03
Vuxen berört könet, 7-12 år	6,56	0,0001
Utsatts för samlag med vuxen, 13-18 år	3,45	0,01

OR i tabellen står för överrisk, där exempelvis 1,28 står för 28 procent överrisk och 3,45 för 245 procent överrisk eller annorlunda uttryckt en risk som är tre och en halv gånger så stor. Överriskerna är statistiskt signifikanta utom för att ha blivit slagen i hemmet, även om här finns en tydlig tendens.

Resultaten stämmer med den refererade gymnasiestudien (1) där flickorna i högre grad uppgav sig vara mer "psykade", mobbade och sexuellt trakasserade. Detta hade skett från tidig ålder och vid flera tillfällen. För flickorna var det ett större problem att övergreppen i så hög grad skedde i hemmen, där det fanns färre åskådare som eventuellt kunde ingripa. Pojkarna hade å andra sidan utövat mer våld själva och då vanligen mot andra än familjemedlemmarna och oftast på platser utanför hemmet. Allmänt sett mötte pojkar mer våld i sin vardag, såg mer på video med inslag av våld och pornografi och hamnade oftare i bråk under alkoholfpåverkan.

10.2 Utlandsfödda barn

I Mellanstadieenkäten 2000 uppger utlandsfödda barn något oftare att de blivit slagna av vuxna i hemmet (7,6 procent) än svenskfödda barn (6,3 procent). Mest slagna blir utlandsfödda pojkar (9 procent), näst mest svenska pojkar (8 procent). Därefter kommer utlandsfödda flickor (7 procent) och minst svenska flickor 5 procent. Samma förhållanden gäller uppgifter om att vuxna i familjen slagits med varandra vilket uppges i drygt 9 procent av utlandsfödda barn jämfört med drygt 7 procent för de födda i Sverige. Ingen av ovanstående skillnader är statistiskt säkerställda utan ligger inom slumpvariationen. Det är dock så, att nästan 10 procent av de utlandsfödda flickorna angett att de bevittnat våld mellan vuxna i hemmet jämfört med cirka 5 procent för de andra tre grupperna (en skillnad som är statistiskt säkerställd).

Tydligare skillnader föreligger för mobbning i skolan. Utlandsfödda mellanstadieelever anger detta i 44 procent jämfört med 35 procent för svenskfödda, vilket är en betydande och statistiskt säkerställd skillnad ($p=0,01$). Denna tydliga överrisk kvarstår, även när man justerar för andra bakgrundsvariabler som kan tänkas samvariera. Av tabell 21. nedan framgår att utlandsfödda flickor uppger sig vara mest mobbade. Skillnaden är mest betydande vad gäller flickorna, där de utlandsfödda i 40 procent högre grad angett att de utsatts för mobbning.

Tabell 21. Mellanstadieenkät 2000. Mobbad i skolan.

	Procentandel mobbade
Utlandsfödda flickor (n= 104)	47
Utlandsfödda pojkar (n= 89)	40
Svenskfödda pojkar (n= 727)	37
Svenskfödda flickor (n= 817)	33

Svaren från 20-åringsenkäten visar, att de utlandsfödda i högre utsträckning anger sig ha blivit slagna, än sina jämnåriga kamrater födda i Sverige. Även när man tar hänsyn till andra bakgrundsfaktorer som kön, ekonomi och långvarig sjukdom kvarstår en tydlig och statistiskt säkerställd överrisk, vilken är som störst (4 gånger, $p<0,0000$) i åldern 0–6 år. Överrisken finns för samtliga former av övergrepp, även sexuella vilket framgår av tabell 22.

Tabell 22. 20-åringsenkäten 2000. Procentandelar som någon gång utsatts för kroppslig bestraffning och sexuella övergrepp uppdelat på barn födda i Sverige respektive utomlands.

Typ av bestraffning	Utlandsfödda (n=133)	Svenskfödda (n=1 441)
Slagen före skolåldern	46	15
Örffilar 7–12 årsåldern	49	22
Sparkad eller slagen, 7–12 år	16	5
Sparkad eller slagen 13–18 år	17	5
Slagen med tillhygge 7–12 år	20	5
Sexuella övergrepp		
Vuxen berört könet 7–12 år	4,5	2,4
Samlag med vuxen 7–12 år	2,3	1,0
Vuxen berört könet 13–18 år	8,3	1,5
Samlag med vuxen 13–18	3,8	1,5

En mycket viktig anmärkning är, att den överrisk som anges av utlandsfödda barn vad gäller sexuella övergrepp i stort sett helt försvinner, när man korregerar för familjernas ekonomiska förhållanden. Det är således de utlandsfödda barnens sociala och ekonomiska förhållanden som här varit utslagsgivande.

I Föräldraenkäten 2000 finns inga skillnader vad gäller övergrepp mot barnen, som kan förklaras av föräldrarnas hemland.

Fäldt (6) anger i sin aktuella undersökning av studenter de med utländsk etnicitet i högre grad angav erfarenheter av både lätt (32 procent) och grov (19 procent) kroppslig bestraffning jämfört med svenska studenter (26 procent respektive 7 procent).

10.3 Barn och ungdomar med långvarig sjukdom eller funktionshinder.

Nordiska Hälsovårdshögskolan genomförde år 1996 en samnordisk studie av barns hälsa (4). I deras frågeformulär ingick en fråga om långvarig sjukdom hos barn, vilken vi också använt i Mellanstadieenkät 2000. Frågan, som fanns i anslutning till en lista på sjukdomar, hade följande lydelse: Har du en eller flera av de här sjukdomarna? Eller har du något annat hälsoproblem som du haft minst tre månader under det sista året? Svaren från Mellanstadie-

enkät 2000 har jämförts med svaren för mest näraliggande åldersgrupp svenska barn i NHV:s material, se tabell 23.

Tabell 23. Långvarig sjukdom hos barn enligt uppgifter i Mellanstadieenkät 2000 jämfört med motsvarande åldersgrupp svenska barn i NHV:s undersökning 1996.

Långvarig sjukdom	Mellanstadieenkät 2000	NHV enkät 1996
	N= 1746	7-12år N= 803
	%	%
Diabetes	0,3	0,1
Synskada	10,4	2,7
Hörselskada	2,7	1,4
Talfel	1,6	0,7
Psykiska besvär	1,4	0,7
Epilepsi	0,3	0,6
Mag-tarmbesvär	13,4	2,4
Astma	6,5	5,6
Allergisk snuva	9,2	5,9
Eksem	13,4	11,2
Rörelsehinder	0,2	0,5
Övervikt	2,8	2,0
MBD/DAMP	0,4	0,5
Annat	12,9	3,5

Vid jämförelse mellan de båda materialen ser man att det finns stora skillnader vad gäller procentandelar för vissa sjukdomar. Detta beror sannolikt på att barnen i Mellanstadieenkät 2000 svarat själva, medan barnen i NHV:s enkät svarade tillsammans med föräldrarna. Mellanstadiebarnen ger betydligt högre andelar för synskada, vilket troligen beror på att många med glasögon kryssat för. Men de svarar också i betydligt högre andelar för besvär som är svårare att avgränsa, såsom långdragna mag-tarmsjukdomar och allergisk snuva. En intressant överensstämmelse är den angivna frekvensen av MBD/DAMP besvär, som i båda undersökningarna anges till omkring 0,5 procent, vilket är en mycket låg siffra jämfört med att 1,5 procent av svenska barn bedöms ha svår DAMP och att 5 procent av alla skolbarn bedöms ha påtagliga besvär med koncentrationssvårigheter och överaktivitet enligt vad som angetts i aktuella svenska forskningsarbeten (54).

Under förutsättning att vi accepterar att barnen själva kan ge en någorlunda riktig bild av sina långdragna sjukdomsbesvär blir sambandet mellan långvarig sjukdom och misshandel viktigt att analysera. Av de 849 barn som anger någon form av långdragen sjukdom har 63 stycken (7,4 procent) angett att de blivit slagna av föräldrarna jämfört med 51 (5,6 procent) av de som inte anger någon sjukdom. Det finns således en tendens i riktning mot att barn med kronisk sjukdom agas mera, men skillnaden är relativt liten och inte statistiskt säkerställd. Om vi delar upp svaren mellan könen framstår dock en bild där man ser att pojkar med långvarig sjukdom är betydligt mer utsatta och speciellt om man jämför med friska flickor (tabell 24). Av tabellen ser man också att den ökade utsattheten gäller för båda könen.

Tabell 24. Mellanstadieenkät 2000. Procentandel barn slagna av föräldrarna, uppdelat efter kön och långvarig sjukdom.

Procent slagna av föräldrarna	
Pojkar med långvarig sjukdom	8,7
Pojkar utan långvarig sjukdom	7,5
Flickor med långvarig sjukdom	6,4
Flickor utan långvarig sjukdom	3,5

I 20-åringsenkäten fanns en fråga om man under uppväxtåren hade någon missbildning, skada eller kronisk sjukdom som orsakade ett handikapp jämfört med jämnåriga. Av de 109 unga som angav något sådant problem uppgav 16 (15 procent) att de blivit slagna, bitna eller sparkade av föräldrarna under uppväxttiden, jämfört med 83 (6 procent) av 1 467 utan långvarig sjukdom. Oavsett vilken typ av kroppsligt straff det gällt, angav de med långvarig sjukdom en klart högre utsatthet. Under 0–6, som är den tid man fått mest "stryk" anger 26 procent av barnen med långvarig sjukdom att de någon gång blivit slagna jämfört med 17 procent för de friska. I 20-åringsenkäten är det emellertid så att varken långvarig sjukdom eller kön kvarstår som statistiskt säkerställda bakgrundsvariabler, när man korregerar för andra faktorer som svag familjeekonomi och att vara utomlands född, vilka båda har ett betydligt starkare förklaringsvärde.

Sambandet mellan långvarig sjukdom och mobbning i skolan är dock starkare än det mellan långvarig sjukdom och misshandel i hemmet. I Mellanstadieenkät 2000 finns ett mycket starkt statistiskt samband med en 2,2 gånger ökad risk ($p < 0,0000$) att mobbas om man angett en långvarig sjukdom, även efter det att man korriberat för andra bakgrundsfaktorer som hade samband med mobbning. Förhållandet är exakt detsamma i 20-åringenkäten med en korrigerad överrisk på 2,3 gånger ($p < 0,0001$) för barn med långvarig sjukdom eller funktionshinder.

I Mellanstadieenkät 2000 anger barnen utan långvarig sjukdom att de mobbats någon gång i 34 procent och ofta i 7 procent. För barn som angett någon långvarig sjukdom gäller att alla, oavsett sjukdom, varit utsatta för mer mobbning med en variation från 44–66 procent. Barn med långvarig sjukdom är särskilt utsatta för att ha varit mobbade ofta, i mellan 9–28 procent av fallen. Av de som mobbats ofta framstår som särskilt utsatta barn som vet att de har DAMP (28 procent), överviktiga barn (24 procent) och de med mag-tarmproblem (16 procent). Om man istället anger överrisken att ha blivit ofta mobbad framträder följande bild:

Tabell 25. Mellanstadieenkät 2000: samband mellan långvarig sjukdom och ökad risk att bli ofta mobbad.

Långvarig sjukdom	Överrisk (OR) att ofta ha blivit mobbad
DAMP	3,9
Psykiska problem	3,6
Övervikt	3,4
Mag-tarmsjukdom	2,7
Eksem	2,3
Synskada (inkl. glasögon)	1,9
Hörselskada	1,9
Astma	1,6
Annan allergi	1,3
Övriga sjukdomar (Epilepsi, rörelsehinder, talfel)	2,0
Samtliga långvariga sjukdomar	2,2
Ingen långvarig sjukdom	1,0

Det finns inte en enda angiven långvarig sjukdom för vilket barnen samtidigt anger att de blivit mindre utsatta för mobbning än de friska barnen.

10.4 Familjens ekonomi och sociala förhållanden

Sedan flera årtionden har både praktiker och forskare diskuterat betydelsen av en utsatt social situation och en svag familjeekonomi som riskfaktor för barnmisshandel. Anledningen är, att man i ett stort antal undersökningar visat att antalet barn, som anmäls p.g.a. någon form av omsorgssvikt i familjen nästan utan undantag är högre i socialt och ekonomiskt svaga områden jämfört med de mer välbeställda. I en undersökning från Köpenhamn visade man exempelvis, att anmälningar om fysiskt våld, sexuella övergrepp och vanvård av barn ökade linjärt gentemot allt lägre genomsnittsinkomst i stadsdelarna (55).

Många forskare har dock menat att social utsatthet inte varit en riskfaktor i sig, utan att barn från socialt utsatta miljöer blivit överrepresenterade i misshandelsstatistiken då:

- Socialt utsatta familjer haft tätare kontakter med myndigheter, vilket också ökat möjligheterna att upptäcka barnmisshandel.
- Sociala myndigheter och polis är mer inställda på att leta efter våld i vissa sociala miljöer.
- Övergrepp i lägre grad skulle rapporteras från bättre situerade miljöer även om våld konstaterats.

Av den anledningen har det varit viktigt att genom befolkningsbaserade undersökningar finna fram till sociala och ekonomiska faktorer betydelse. Aktuella sammanställningar av sådana data talar entydigt för att barn i socialt utsatta miljöer löper en betydande överrisk för misshandel, bl.a. till följd av ett utbrett missbruk av alkohol och droger (56).

En svag familjeekonomi framstår som den bakgrundsvariabel vilken har starkast samband med barnmisshandel, sexuella övergrepp och mobbning. Tydligast framträder detta i 20-åringsenkäten. Vid analys med korrigerig för övriga bakgrundsvariabler med samband till ökad utsatthet framträder följande bild:

Tabell 26. 20-åringsenkäten. Samband mellan olika former av utsatthet och sinsemellan oberoende bakgrundsvariabler.

	Överrisk (OR)	P-värde
a) Kroppslig bestraffning i åldrarna 0–6 år.		
Svag familjeekonomi	4,2	0,0000
Född utomlands	4,2	0,0000
b) Kroppslig bestraffning i åldrarna 7–12 år		
Född utomlands	3,0	0,0000
Svag familjeekonomi	2,7	0,0000
c) Sexuellt övervåld 7–12 år		
Flicka	6,6	0,0001
Svag familjeekonomi	4,5	0,0001
d) Mobbning i grundskolan		
Kronisk sjukdom	2,3	0,0001
Svag familjeekonomi	2,2	0,0001
Flicka	1,3	0,03

Som framgår av tabellen rör det sig om mycket starka statistiska samband, utom vad gäller könsskillnad för mobbning. Även här är dock sambandet säkerställt ($p < 0,05$).

Svag familjeekonomi betyder att 20-åringarna själva angett familjens ekonomi under uppväxttiden som betydligt sämre är genomsnittet. När det gäller ekonomin, är det inte bara så att det föreligger en skillnad i utsatthet mellan de som har en dålig ekonomi, utan det föreligger en klar gradient med ökad risk för misshandel för varje steg med försämrad ekonomi. Detta framgår av tabell 27.

Tabell 27. 20-åringsenkäten. Ekonomi under uppväxten och angiven förekomst (procent) av att

- a) ha blivit slagen av vuxna under uppväxten.
b) bevittnat våld i familjen.

Uppgiven ekonomi	Slagen av vuxna (%)	Bevittnat våld i familjen (%)
Mycket bra	18	7
Bra	20	5
Ganska bra	24	11
Ej särskilt bra	52	25
Ej alls bra	43	21

Av tabellen ser man att det föreligger en klar gradient från mycket bra ekonomi till ej särskilt bra för både misshandel och våldsbevittnande under uppväxten. Det finns samtidigt en tydlig gräns mellan ganska bra ekonomi och ej särskilt bra, medan någon ytterligare ökad utsatthet ej ses för de som uppger den sämsta ekonomiska situationen. Även om det finns ett tydligt samband mellan dålig ekonomi och barns utsatthet betyder inte detta att alla barn i fattiga familjer misshandlas. Även under utsatta förhållanden klarar majoriteten av svenska familjer att uppfostra sina barn utan våldsamma metoder. Av de unga som uppgett dålig ekonomi under uppväxttiden har 50–60 procent inte blivit slagna någon gång och 75–80 procent har inte bevittnat våld i sina familjer. Andra faktorer måste således ha betydelse som skydd och hit hör bl.a. ett bra nätverk runt familjen (57).

I Mellanstadieenkät 2000 finns inga uppgifter om familjeekonomi. I Föräldrantervju 2000 finns ekonomi angett, men någon statistiskt säkerställd skillnad i uppfostringsvanor kan inte ses mellan de som har olika ekonomiska nivåer.

I Fäldts studentundersökning (6) talar resultaten också för att kroppslig bestraffning inte är ett isolerat problem utan ingår i ett mönster av familjevåld. I de familjer där kroppslig bestraffning förekommit hade det i 47 procent också förekommit övrigt våld. I familjer där kroppslig bestraffning inte funnits var andelen övrigt våld 14 procent.

En analys av sjukhusjournaler för bedömning av handläggningsrutiner vid barnmisshandel och sexuella övergrepp visade att i ärenden av misstänkt barnmisshandel hade 64 procent av föräldrarna psykiska problem (58). Detta indikerar att det troligen inte är ovanligt att psykisk sjukdom ligger bakom misshandel av barn.

10.5 Det sociala arvet

Begreppet "socialt arv" anses ha myntats av den svenske barnpsykiatern Gustav Jonsson "Skå-Gustav". Det sociala arvet var titeln på boken som byggde på hans avhandling 1969.

Med uttrycket "socialt arv" brukar vi i dagligt tal mena det förhållandet att ett fenomenets utbredning och fördelning i befolkningen avspeglar ett liknande förhållande i föräldragenerationen. Begreppet används nästan uteslutande i sammanhang där negativa förhållanden beskrivs.

Edfeldt (2) angav från SUSA-studien 1980 att de föräldrar som själva agats som barn dubbelt så ofta utdelade fysiska bestraffningar och när det gällde kvalificerat våld mot barnen var denna risk ökad mellan tre och fyra gånger. Då kvalificerat våld (med tillhyggen) var så sällan uppgett i Föräldrainservju 2000 kunde motsvarande beräkning ej göras.

De föräldrar som själva fått aga under sin uppväxt angav i Föräldrainservju 2000 att de i högre grad (12,2 procent) använt någon form av kroppslig bestraffning mot sitt eget barn det sista året jämfört med de föräldrar som ej själva blivit agade (4,8 procent). Detta är en mycket stor skillnad och statistiskt säkerställd ($p < 0,001$). Det starkaste enskilda sambandet finns för de föräldrar som själva blev straffade av sina mödrar under tonåren. De agade sitt eget barn i 24 procent jämfört med 8 procent för de övriga ($p < 0,002$). De föräldrar som agats av sin egen mor under förskoleåren hade däremot ingen säkert ökad tendens att aga sina egna barn. De föräldrar som agats av sin fader någon gång under uppväxten agade också i högre grad sina egna barn. Även här var skillnaden störst om man agats i tonåren (18 procent) jämfört de som ej agats 8 procent ($p < 0,02$).

10.6 Sammanfattning

- En svag familjeekonomi framstår som den bakgrundsvariabel, vilken har starkast samband med barnmisshandel och mobbning. Ju sämre familjeekonomi desto större utsatthet. Samtidigt måste påpekas, att de flesta familjer med små resurser klarar av att uppfostra sina barn utan våld.
- Det finns inga stora könsskillnader vad gäller kroppslig bestraffning, utom att flickor anger att de blivit mer utsatta för

våld i hemmet under förskoleåren än pojkar. De anger också att de bevittnat mer våld mellan vuxna i hemmen. Detta gäller särskilt flickor födda utomlands.

- Utlandsfödda flickor anger att de mobbas oftare än övriga barn.
- Utlandsfödda barn agas mer än svenskfödda, speciellt i förskoleåldern.
- Flickor utsätts i betydligt högre grad än pojkar för ofrivilliga sexuella närmanden och övergrepp.
- Barn med långvarig sjukdom eller funktionshinder, särskilt pojkar, mobbas i högre grad än andra elever. Det finns inte en enda långvarig sjukdom som barnen angett där det inte samtidigt funnits en överrisk för mobbning. Särskilt utsatta tycks barn vara som anger diagnosen DAMP, de som har psykiska problem, mag-tarmproblem och de som är överviktiga.

11 Barnmisshandelns konsekvenser

Barnmisshandel och sexuella övergrepp ger inte upphov till en enda specifik symptombild, som gör att man kan ställa en säker diagnos. Men det finns numera starka belägg för samband mellan barnmisshandel och förändringar i hjärnans funktioner (59). Dessa förändringar har kunnat dokumenteras bl.a. genom förändrade EEG-bilder samt förändrad utsöndring av cortison och flera av de substanser som reglerar nervledningen i hjärnan. Flera av dessa förändringar är av samma slag som man brukar se vid uttalad och långvarig stress. Neurobiologiska fynd från senare år belyser bakgrunden till de många känslomässiga och beteendemässiga svårigheter som misshandlade barn uppvisar. Överreaktioner, aggressivitet, okoncentrerat och "splittrat" uppförande samt inlärningssvårigheter hos dessa barn blir därmed lättare att förstå (60). De stressutlösta förändringarna gör det också lättare att förstå varför barn som ej själva misshandlats, men som levt i miljöer där de bevittnat våld också uppträder med beteendeavvikelser (59).

Det finns också belägg för att misshandel i unga år kan ge upphov till kvardröjande symtom i vuxenåldern såsom depressioner, ätstörningar, alkoholberoende och svårigheter att själv kunna knyta an till egna barn (59, 61, 62, 63). Ju mer kroppslig bestraffning man utsätts för som tonåring, desto ju större tycks risken vara att uppvisa depressiva symtom som vuxen inklusive tankar om självmord. Kroppslig bestraffning under tonåren är lika illa för båda könen och ger samma långtidseffekter oavsett om det är den kvinnliga eller manliga föräldern som våldfört sig (64). Risken för självmordsförsök i vuxen ålder är klart förhöjd hos dem som utsätts för misshandel som barn. Störst förefaller risken vara för de som utnyttjats sexuellt eller utsatts för allvarliga psykiska trakasserier, medan överriskerna efter kroppslig bestraffning är lätt förhöjda (65, 66). Nyare studier talar för att enbart trauma under barndomen vanligtvis inte är nog för att utveckla sjukdom och

avvikelser som vuxen, utan att den totala uppväxtmiljön har en avgörande betydelse (66). Det senare ger förhoppningar om att de som utsatts för trauma och som efteråt kan vistas i en läkande miljö har goda förutsättningar att klara sig bra på sikt (67).

Eftersom kommitténs studier inte är uppföljningsstudier över lång tid utan tvärsnittsstudier gjorda vid ett tillfälle, kan vi inte uttala oss om långsiktiga konsekvenser. I mellanstadieenkäten finns dock ett tydligt samband mellan hur man uppger sig klara skolan och om man blivit mobbad. De som klarar sig bättre eller lika bra som kamraterna med skolarbetet uppger mobbning någon gång i 35 procent medan de som klarar sig sämre uppger mobbning i 51 procent. Det kan naturligtvis vara så att barn som klarar skolan sämre mobbas mera, men det motsatta förhållandet kan också gälla.

Internationella erfarenheter talar för att fattigdom, vilken även i kommitténs studier framstått som en betydande riskfaktor, ökar risken för att:

- Barn kommer i kontakt med våld under uppväxttiden.
- Barn far mer illa av det våld de upplever.

Fattiga barn lever vanligtvis i mer utsatta miljöer, där våld och kriminalitet är överrepresenterade. De har oftare unga och ensamstående föräldrar och familjernas kontaktnät är svagare. Alla dessa faktorer bidrar till att barnen försätts i kroniska stresstillstånd. Barn i fattiga och utsatta miljöer är således de som på alla sätt har störst risk att skadas både på kort och lång sikt, då de många gånger lever under upprepade hot både i sina familjer och närmiljöer, samtidigt som de har sämre möjligheter till stöd och skydd. Studier från länder med hög levnadsstandard talar för att det inte bara är absolut fattigdom utan även relativ fattigdom som har betydelse för barnens välfärd. En alltför ojämlik ekonomi mellan familjerna tycks således bidra till barns ökade utsatthet (67). Det samhället kan bidra med är dels en förbättrad ekonomi för utsatta familjer, dels uppbackning av förtroendefulla vuxna i barnens närhet, som kan träda in till deras skydd (57).

Det har legat utanför utredningsuppdraget att bedöma samhälleligt våld mot barn och unga. Mycket lite är känt sedan tidigare om konsekvenserna av våld i närmiljö, på allmänna platser och exposition för våld i massmedia. Studier från USA talar dock för att ett ökat våld mellan barn och ungdomar har underblåsts av ett stadigt ökat intag av dramatiserat våld i media. Mediavåld blir på

detta sätt en bidragande social faktor för inläring av aggressivt beteende hos barn. Upprepat våld får också på detta sätt ett drag av normalitet och kan uppfattas som sanktionerat av samhället (68).

Referenser

1. Weinehall K. *Gymnasieelevers möten med våld – i hemmet, i skolan och på fritiden*. Pedagogiska rapporter från Pedagogiska institutionen, Umeå universitet nr 59 1999.
2. Edfeldt Å. "Allt vad i gören". Slutrapport från SUSAPROJEKTET om aga och våld i hemmet. Proprius Stockholm 1985.
3. *Barn och aga. En undersökning om vuxnas och högstadieelevers inställning, erfarenheter och kunskap*. Demografi med barn och familj. SCB 1996:1.1.
4. Berntsson L. *Health and well-being of children in the five Nordic countries in 1984 and 1996*. Avhandling. Nordiska hälsovårdshögskolan i Göteborg 2000.
5. MacMillan HL et al. *Prevalence of child physical and sexual abuse in the community*. Results from the Ontario Health Supplements. JAMA 1997;278:131-5.
6. Fäldt J, Sundell K. *Studenters erfarenhet av kroppslig bestraffning i barndomen*. D-uppsats. Psykologiska institutionen. Stockholms universitet 2000.
7. *En utredning om barnmisshandel*. Stockholm, Socialstyrelsen redovisar nr 9, 1969.
8. Youssef R, Attia M, Kamel M. *Children experiencing violence II: Prevalence and determinants of corporal punishments in schools*. Child Abuse & Neglect 1998;22:975-85.
9. Socialstyrelsen i samarbete med Allmänna barnhuset. *Barn som far illa; En undersökning om barnmisshandel och skadlig uppväxtmiljö*. Karlshamn, 1974.
10. Somander LK, Rammer LM. *Intra- and extrafamilial homicide in Sweden 1971-1980*. Child Abuse and Neglect 1991;15(1-2):45-55.

11. Grunfeldt B. *Fatal barnemisshandling – barnedrap i Norge. En oversikt for årene 1950-1979*. Tidsskr. Norsk Laegeforen. 1984;104:289-92.
12. Herman-Giddens ME et al. *Underascertainment of child abuse mortality in the United States*. JAMA 1999;282:463-7.
13. Björnstig U, Björnstig J. *Dödliga skadefall hos barn yngre än fyra år*. Västerbottens läns landsting, Rapport nr 68, 1977.
14. Blaser MJ. *Epidemiologic characteristics of child homicides in Atlanta 1970-1980*. Pediatrician 1983-85;12(1):63-7.
15. Hargrave DR, Warner DP. *A study of child homicide over two decades*. Med Sci Law 1992;32(3):247-50.
16. Roberts I, Barker M. *Trends in intentional injury deaths in children and teenagers 1980-1995*. J PublicHealth Med 1998;20:463-6.
17. Haapasalo J, Petaja S. *Mothers who killed or attempted to kill their child: life circumstances, childhood abuse and other types of killing*. Violence Vict 1999;14(3):29-39.
18. Palme J. *Välfärd under 1990-talet*. SOU 2000:3.
19. Nilsson L, Ahlberg J. *Barnmisshandel. En kartläggning av polisanmäld misshandel av små barn*. Stockholm; BRÅ-rapport 2000:15.
20. Karlberg P m.fl. *The development of children in a Swedish urban community: A prospective longitudinal study – parts I-IV*. Acta Paediatrica Scandinavica 1968, supplement nr 187.
21. Karlberg P m. fl. *The somatic development of children in a Swedish urban community. A prospective longitudinal study*. Acta Paediatrica Scandinavica 1976, Supplement nr 258.
22. Stattin H, Janson H, Klackenberglarsson I, Magnusson D. *Corporal punishment in everyday life: an intergenerational perspective*. Kapitel 19 i McCord J. Coercion and punishment in long-term perspectives. Cambridge University Press 1998.
23. Gelles R. *Violence towards children in the United States*. Amer J of Orthopsychiatry 1978;48:580-92.
24. Straus M A. *Some social antecedents of physical punishment. A linkage Theory Interpretation*. J of Marriage and the Family 1971;33:658-63.
25. Durrant J.E. *Evaluating the success of Sweden's corporal punishment ban*. Child Abuse & Neglect 1999;23:435-48.

26. Della Femina D, Yeager C, Otnow Lewis D. *Child abuse: adolescent records vs. Adult recall*. Child Abuse & Neglect 1990;14:227-231.
27. Roberts JV. *Changing public attitudes towards corporal punishment: the effect of statutory reform in Sweden*. Child Abuse & Neglect 2000;24:1027-35.
28. Sariola H, Uutela A. *The prevalence and context of family violence against children in Finland*. Child Abuse & Neglect 1992;16:823-32.
29. Mc Carroll JE et al. *Trends in child maltreatment in the US army 1975-1997*. Child Abuse & Neglect 1999;23:855-61.
30. Janson S, Almqvist K. *Barn som bevittnat våld – en utsatt grupp som är alltför lite uppmärksammas*. Läkartidningen 2000;97:4094-9.
31. Widding Hedin L. *Physical and sexual abuse against women and children*. Current Opinion in Obstetrics and Gynecology 2000;12:349-55.
32. Rumm P et al. *Identified spouse abuse as a risk factor for child abuse*. Child Abuse & Neglect 2000;24:1375-81.
33. Hydén M. *Kvinnomisshandel inom äktenskapet*. Stockholm: Liber utbildning, 1994.
34. Swanberg I, Enge Swartz M. *12-årsenkäten. Tolvåringars hälsa och levnadsvanor i nordvästra sjukvårdsområdet*. Sollentuna 2000.
35. Williams K, Chambers M, Logan S, Robinson D. *Association of common health symptoms with bullying in primary school children*. BMJ 1996;313:17-9.
36. Sourander A, Helstela L, Helenius H, Piha J. *Persistence of bullying from adolescence – a longitudinal 8-year follow-up study*. Child Abuse & Neglect 2000;24:873-81.
37. Kaltiala-Heino R, Rimpelä M, Marttunen M, Rimplä A, Rantanen P. *Bullying, depression and suicidal ideation in Finnish adolescents*. BMJ 1999;319:348-51.
38. Saetre M. *Voldsforskning i Norge 1998*. HiO-notat 1999:2. Högskolen i Oslo 1999.
39. Hillman O. *Hur mår barn och ungdomar i dag? Kap. 10 Ifrån dubbla spår till elevhälsa*. Slutbetänkande från elevvårdsutredningen. SOU 2000:19. Utbildningsdepartementet. Stockholm 2000.
40. Danielson M, Marklund U. *Svenska skolbarns hälsvanor 1997/98*. Folkhälsoinstitutet 2000:5. Stockholm 2000.

41. Egardh K, Ormstad K. *Prevalence and characteristics of sexual abuse in a national sample of Swedish seventeen-year-old boys and girls*. Acta Paediatr. 2000;88:310-9.
42. Lagerberg D. *Barn som far illa – ett dilemma för barnhälsovården?* Akademiska Barnsjukhuset, Uppsala 1998.
43. Lundén K, Broberg A, Borres M. *Hur vanligt är det att förskolepersonal och BVC-sjuksköterskor oroar sig för barn som far illa: En jämförelse mellan tre olika stadsdelar i Göteborgs kommun*. Rapport nr 3 från Psykologiska Institutionen, Göteborgs universitet 1998.
44. Hägg Anna, Borres M. *Barn som far illa – läkarnas bedömning och erfarenhet av anmälningar till socialtjänsten*. Projektarbete, läkarutbildningen. Medicinska Fakulteten, Göteborgs universitet 1999.
45. Wissow L, Wilson M. *Use of epidemiological data in the diagnosis of child abuse: Variations in response to hypothetical cases*. Child Abuse & Neglect 1992;16:45-55.
46. Van Haeringen A, Dadds M, Armstrong K. *The child abuse lottery – will the doctor suspect and report?* Physician attitudes towards and reporting of suspected child abuse and neglect. Child Abuse & Neglect 1998;22:159-69.
47. Vulliamy AP, Sullivan R. *Reporting child abuse: Pediatricians' experiences with the child protection system*. Child Abuse & Neglect 2000;24:1461-70.
48. Wissow L. *Child abuse and neglect; current concepts*. New England J of Medicine 1995;332:1425-31.
49. DiScala C, Sege R, Li G, Reece R. *Child abuse and unintentional injuries: a 10-year retrospective*. Arch Pediatr Adolesc Med 2000;154:16-22.
50. Sundell K. *Child care personnel's failure to report child maltreatment: Some Swedish experience*. Child Abuse & Neglect 1997;21:93-105.
51. Sundell K, Colbiörnsen M. *Samhällets stöd till elever med psykosociala problem. En undersökning av 23 grundskolor 1995 och 1998*. Stockholms stad, Socialtjänsten: FoU-rapport 2000:7.
52. *Sexuella övergrepp mot barn. En kunskapsöversikt*. Stockholm. Socialstyrelsen. SoS-rapport 2000:1.

53. Feldman W et al. *Is childhood sexual abuse really increasing in prevalence? An analysis of evidence.* Pediatrics 1991;88:29-33.
54. Gillberg C. *Nordisk enighet om DAMP/ADHD.* Läkartidningen 1999;96:3330-1.
55. RiisL, Bodelsen H, Knudsen U. *Forekomst av omsorgssvikt mod børn og børnemisshandling i Københavns amt.* Ugeskrift Laeger 1998;160:5358-62.
56. Drake B, Zuravin S. *Bias in child maltreatment reporting: Revisiting the myth of classlessness.* American J of Orthopsychiatry 1998;68:295-304.
57. Jones Harden B, Koblinsky S. *Double Exposure: Children affected by family and community violence.* Kapitel 3 i Hampton R. Family Violence. Prevention and treatment. Sage, California 1999.
58. Svedin CG, Gustafsson PA. *Barnmisshandel och sexuella övergrepp.* Journalanalys utvärderar handlingsrutinerna. Läkartidningen 1994;91:....
59. Glaser D. *Child abuse and neglect and the brain – a review.* J Child Psychol Psychiat 2000;41:97-116.
60. Tricket P, Putnam F. *Developmental consequences of child sexual abuse.* Kap 3 i Tricket P, Schellenbach C. Violence against children in the family and the community. American psychological Association, Washington 1998.
61. Bernet C, Stein M. *Relationship of childhood maltreatment to the onset and course of major depression in adulthood.* Depress Anxiety 1999;9:169-74.
62. McKinsey Crittenden P. *Dangerous behaviour and dangerous contexts: A 35-year perspective on research on the developmental effects of child physical abuse.* Kapitel 2 i Tricket P. Schellenbach C. Violence against children in the family and the community. American psychological Association, Washington 1998.
63. MacMillan HL et al. *Slapping and spanking in childhood and its association with lifetime prevalence of psychiatric disorders in a general population sample.* CMAJ 1999;161:805-9.
64. Strauss M. *Corporal punishment of children and adult depression and suicidal ideation.* Kapitel 4 i McCord J. Coercion and punishment in long-term perspectives. Cambridge University press 1998.

65. Gould DA et al. *Self-reported childhood abuse in an adult population in a primary care setting*. Prevalence, correlates and associated suicide attempts. *Arch Fam Med* 1994;3:252-6.
66. Mullen P, Martin J, Andersson J, Romans S, Herbison G. *The long-term impact of the physical, emotional and sexual abuse of children: a community study*. *Child Abuse & Neglect* 1996;20:7-21.
67. Widom CS. *Posttraumatic stress disorder in abused and neglected children grown up*. *Am J Psychiatry* 1999;156:1223-9.
68. Tolan P, Guerra N. *Societal causes of violence against children*. Kapitel 8 i Tricket P, Schellenbach C. *Violence against children in the family and the community*. American psychological Association, Washington 1998.
69. Rying M. *Dödligt våld i Sverige 1990–1998, en deskriptiv studie*. Licentiatavhandling. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet 2000.